ספרי מוסר · ראשונים

חבור יפה מהישועה

רב ניסים גאון

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

חבור יפה מהישועה

רב ניסים גאון

מקור הטקסט: ויקיטקסט · רישיון: CC BY-SA 3.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/חבור-יפה-מהישועה/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 5
מעשה מהירושלמי בשני חסידים 7
מעשה רבי יהושע בן חנניא והעור 9
מעשה רבי יהושע בן לוי ואליהו 10
מעשה אלישע בן אבויה 12
שני משלים שמשלו חכמים 13
מעשה משה רבינו שראה רבי עקיבא ... 14
מעשה נחום איש גם זו והעני 15
מעשה נחום איש גמזו והדיסקיא 16
מעשה רבי חייא והעשיר 18
מעשה יוסף מוקיר שבי 19
מעשה קמחית שזכתה לשבעה בנים כה"ג 19
מעשה האש שנפלה בשכונת רב הונא .. 20
מעשה הציצית שהצילה מן החטא 20
מעשה רבי זכאי שהקפיד בקידוש על היין 21
ניסי רבי חנינא בן דוסא 22
מעשה רבי מאיר שהציל את בת רחב"ת . 25
מעשה שלמה המלך והמבחן שבחן את האיש והאשה 26
מעשה אשת רב, שהיתה הופכת דבריו .. 28
מעשה רבי חייא, שהיה מביא לאשתו כל דבר טוב 28
מעשה האלמנה המכשפת 29
מעשה בתולה ואלמנה שמהן נלמד יראת חטא 29
מעשה רבי עקיבא ואשתו 30
מעשה הלל ועליית בית הכנסת 31
תשובת שמעיה ואבטליון לכהן הגדול .. 32
מעשה אונקלוס הגר 32
מעשה הלל ואורך רוחו 33
מעשה נקדימון בן גוריון שנקדה לו חמה 36
מעשה החסיד והקצב שיהיו שכנים לעוה"ב 36
מעשה אביי ושכנו הספר 38
מעשה בתינוק שנשבה, וניצול בזכות ספר בראשית 39
טעם שמתחילים הלימוד עם הילדים בספר ויקרא 39
מעשה בחכם שהצדיק הדין באיבוד בניו 40
מעשה יהודית 41
מעשה העשיר שטמן כספו בבית הקברות 42
מעשה העני שהעשירו אליהו הנביא 43
שבעת החנפים 45
מעשי רבינו הקדוש ואנטונינוס 47
מעשה בחסיד שהפקידו אצלו כור דגן, ושמרו כמה שנים 48
מעשה בבן שהוריש לו אביו אוהבים ... 49
מעשה ברבי מאיר ואשת האכסנאי 50
מעשה בתלמיד אחד שהרג את נפשו מפני חשד 51
מימרות מרבי יוסי 51
מוסר לאדם שירחיק מעבירות 54
ענין התשובה 56
גדולים בעלי תשובה - ושני משלים לזה . 57
מעשה העני שהעשיר מאתרוגים 58
מעשה אלעזר איש בכוביא 59
מעשה אבא יודן 60

מעשה ברבי עקיבא שלימד את בן הרשע
תורה 62
משפט שלמה, בו גילה בחכמתו מיהו
הגנב 62
מעשה בריב"ל שנכנס לגן עדן בחייו 64

ספר יפה מהישועה

ספר מעשיות והוא חבור יפה מהישועה

לרבינו ניסים גאון ז"ל בר' יעקב נ"ע שכתב לחותנו דונש ז"ל, לדבר על לבו ולנחמו מצרתו, וכה אמר לו: אחרי צוקה רוחה, אחרי צרה ששון ושמחה, אחרי דאגה הנחה:

ספר זה הוא קובץ מעשיות וספורים מקדמונים ז"ל, ורבים מהם אשר לא נמצאו בתלמוד בבלי וירושלמי ומדרשים אשר לפנינו, מעשיות מאגדות חז"ל שבספר קדמון זה הביאן רש"י ז"ל בפירושו לש"ס כמו בסוטה כ"ב: ד"ה כגון, וברש"י סנהדרין ל"א: ד"ה לדזיוו, וכן בשאלות לרב אחאי גאון פ' וארא, ובתוס' שבת נ"ז: בעובדא דנתן דצוציתא יש כאן באורך גדול, והגאון בעל סהד"ר השתמש פעמים רבות במעשיות אלה דרבינו ניסים ז"ל, יסודותם בהררי קודש מתנאים ואמוראים וחסידים הראשונים, תוכם רצוף מוסר השכל חכמה ויראת שמים, נדפס בפוראר"א בשנת שי"ז, ובאמשטרדא"ם שנת תק"ו, ואח"כ בזאלקאווע וכו' בשבושים רבים, ועתה יצא לאור מחדש בתקונים והוספות מראה מקומות בש"ס ומדרשים,

מאתי ישראל דוד מיללער מהוראדנא:

ו ו א ר ש א

בדפוס ר' מאיר יחיאל האלטער נ"י

שנת תרמ"ד לפ"ק

הקדמה

נאום נסים בר יעקב

אדוני וידידי ישמרך האל ויצרך. ויוצרך מבטן יעזרך. ויאריך ימיך. ויפיק זממיך. נתרעמת אלי בכתבך הנעים את אשר קרך מקוצר רוח ודאגת נפש ואנחת נפש אחר פטירת בנך נ"ע. האל יגדור פרצך. ויזכרך בבנים זוכים לחיים ארוכים. וזכרת בכתבך שרצונך לקרות ספר ינחם אותך וישמח לבך ויסיר דאגתך וצוקת אנחתך. והודעתני שיש למינים ספר מחובר מישועה אחר צוקה וצרה, ומפני בעבור כבודך ורצונך שהוא נכבד עלי, וחשובך היקר, ולתאותך בדברי תורה, בקשת ממני לחבר ספר תורה לך בזה הענין, מן מעשיות החכמים והחסידים רבותינו ז"ל, שלא תהיה צריך לקרות בספרי חצונים מתורתנו. מהרתי לעשות את בקשתך שאלתך. אע"פ שאיני נכון והגון לחבר ספרים, אבל רצוני למלאות רצונך ולהשלים חפצך וחבתך, והם יעזרוני על כל זאת. ואני שואל מהקב"ה לעזרני ולהדריכני בדרך ישרה. ובשביל האמת הקדמתי חבור ספר זה על מה

שאני עושה, מפני בעבור כבודך וגודל מעלתך וחכמתך אצלי. ועוד, מפני שאני בוטח בבורא יתעלה שמו, שירבה שכרי ופעולתי לעולם הבא. כמו שאמרו רבותינו ז"ל כמה גדול שכר המשמח לב איש דואג ונאנח. ומנחם נפש כואבת ונעצבת. ומדבר על לב כואב בתוגות ואנחות. ששכרו הרבה ופעולתו ומשכורתו שלמה:

מעשה רבי ברוקא ואליהו הנביא

אמרו רבותינו ז"ל (תענית כב), שרבי ברוקא היה הולך בשוק, עד שבא לקראתו אליהו ז"ל, ונגלה אליו, ודבר עמו, וישאלהו רבי ברוקא ויאמר לו, היש בשוק הזה אדם זוכה לחיי עולם הבא. ויען ויאמר, לא. עודם מספרים יחדיו, עד שעבר עליהם איש בלא ציצית, וברגליו מנעלים שחורים, ויאמר לו אליהו, זה האיש שעבר עלינו, מיורשי גן עדן. ויקראהו רבי ברוקא, ולא ענהו. וישאל רשות מאליהו, וירץ אחריו וישיגהו. ויאמר לו, אני שר בית הסוהר, ומנהגי לאסור אנשים לבדם והנשים לבדנה, ובלילה אני משים מטתי בין האנשים ובין הנשים ואני שומר אותם בכל הלילה, מפני שאני מפחד על הנשים שלא יאנסו אותן האסורים. וכשאסרו אצלי יהודית, אני משתדל לשמרה ולהצילה. ופעם אחת אסרו יהודית אחת בבית הסוהר, והיתה בעולת בעל, ובינותי מן האסורים שחשבו בלבבם לעשות זמה עם הנערה, עד שלקחתי מדת שמרים, ונתתי לה, ואמרתי לה, בתי, העבירי שמרים אלו על בשרך, ואמרי שאת נדה, ותעש כן ותנצל, ולא קרב אליה איש.

ויאמר לו ר' ברוקא, מפני מה ברגליך מנעלים שחורים, ואין בטליתך ציצית (ואנו מבינים מדבריהם שלא היה מנהג לנעול יהודי מנעלים שחורים). ויאמר לו שר בית הסוהר, מנהגי לבוא בית המלך, מפני שלא יכירוני שאני יהודי, ואני שומע מדבריהם מה שיגזרו על ישראל מגזירות, ואני ממהר ומודיע את החכמי', כדי שיתענו ויצומו ויתפללו לי"י לבטל גזרותם ולהפר עצתם ומחשבותם מעלינו. ויאמר לו רבי ברוקא, מפני מה קראתיך ולא עניתני, ויען שר בית הסוהר ויאמר, שהגידו לי שנתקבצו בבית המלך כל השרים לחדש גזירה על ישראל, ומהרתי כדי שאודיע את החכמים לבא אל המלך ה' צבאות להתחנן לו ולבקש מלפניו על הפליטה הנשארת.

עודנו מדבר עם אליהו, והנה שני אנשים עוברים, ויאמר לו אליהו, גם אלה מיורשי גן עדן. ויקרא אותם רבי ברוקא, וישאלם לאמר, מה מעשיכם. ויאמרו לו, מנהגנו וחוקנו, כשנשמע כל איש מר נפש ודואג ונאנח וכואב ונדהם, ללכת לביתו לנוד לו ולנחמו ולדבר על לבו, כדי לשמחו ולהסיר אנחתו ודאגתו ויגונו ותוגתו מהקורות אשר מצאוהו

והתלאות אשר אפפוהו וסובבוהו, עד אשר יתנחם ויתחזק לבבו ותתאמץ נפשו, ופרוח תפרח ותגל ותשמח.

ואני זוכר בספר זה מה שידעתי ועמדתי מראיות ומעשים והגדות, על כל מי שהיה בצרה ונושע ממנה והרויח לו הקב"ה. ואע"פ שהם מעשים מועטים לאחדים מישראל. וכן אזכיר עוד מה שאירע לכלל ישראל צרה וצוקה והושיעם הקב"ה, זולתי מה שהוא במגילת ספר אסתר ומגלת חשמונאי ובארבע ועשרים ספרים מהתלאות והצרות שעברו עליהם ונושעו מהן, לפי שהן גלויות וידועות לכל אדם. אכן אזכיר המעשים אשר לא ידעום אלא קצת החכמים והנבונים.

ואני שואל ממך ומאת כל רואי ספר זה, ואני משביעו בשם, שאם יראה טעות ושגגה שיתקן אותו ויכסה עליו, לפי שהחכמים והחסידים ישגו, הלא אמר דוד מלך ישראל ע"ה 'שגיאות מי יבין' וגו', כ"ש מי שהוא קטן ונבזה ונקלה כמוני. ולפני אלהי אתחנן ואבקש מלפניו לעוזרני, בבקשת רצוני, להועיל לי ולאחרים, ואשאלהו בשאלת דוד ע"ה 'תהי ידך לעזרני כי פקודיך בחרתי', ובאל אבטח ואחסה, לפי שלא יכלם הבוטח בו כאשר אמר, והוא אומר ועושה במאמרו, 'כי אני ה' אשר לא יבושו קווי' וגו' .

אומר בתחלת דברי, שכבר נתברר לבעלי השכל והמדע, שהקב"ה צדיק וישר אין עול במשפטו, ואין חמס בדינו, וכן נתברר בספרים הקדושים, שנאמר 'אלהים שופט צדיק'. ועוד אמר, 'כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים', כלומר, אע"פ שהוא משפיל את זה ומרים את זה, הכל בצדק וביושר. ואם ראית אדם שהוא ראוי לגודל מעלה ויורד מגדולתו, או שהוא חייב להיות שפל ונכנע, וירום ונשא וגבה מאד, אל יסיתך יצרך ואל ישיאך לבך ואל יבהלך רוחך לחשוב בפועל הקב"ה שהוא עולה, כי צדיק וישר הוא, וכל דרכיו משפט, וסוד מעשיו סתום וחתום מהשיג לבני אדם, והוא יודע למה זה ועל מה זה:

מעשה מהירושלמי בשני חסידים

אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ע' ירושלמי ספ"ב דחגיגה) על התלמיד שטעה בענין זה, וכמעט היה יוצא מתחת כנפי השכינה, עד שגלה את אזנו הקב"ה והודיעו סוף הדבר ושביל היושר, וזהו אמרו, שהיו שני תלמידים חכמים וחסידים כל ימיהם בתפלה ותלמוד תורה ובאכילה ושתיה, ולא היו נפרדים זה מזה, עד שנפטר אחד מהם ולא נכנסו בני אדם לספוד עליו ולקברו ולא לכבדו כראוי לו, והיה סבת הדבר שמת באותו היום בן מוכס העיר, וסגרו החנויות ובטלו השוקים, ונתעסקו כולם בקבר אותו רשע

מפחד אביו, ונשארה מטת החסיד יחידה, ולא נכנס לשם איש. וכשראה כן חבירו, כבד עליו הדבר, וחרה לו עד מות, ונשחת שכלו ודעתו, ונבהל, ובעתתו רוח רעה, ואמר אין שכר לאדם על מעשיו. וישאר נבוך ונלבב כתוהה, עד שאמרו לו בחלום, אל תכעס בדין יוצרך, ואל תתמה על מדותיו, כי בצדק וביושר הם. ודע שהתלמיד חבירך, עשה חטא קטן, ושלם לו חטאתו יוצרו במותו בעה"ז, כדי שיהי' זך ונקי בעה"ב מכל חטא ועון ואשמה. ובן מוכס העיר עשה מצוה אחת, ושלם לו תגמולו בעולם הזה, כל הכבוד ראה אביו כדי להאבידו מן העולם הבא, שילך ערום ועריה מכל המצות, ויהיה חייב גמור לירש גיהנם עד סוף כל הדורות. ויען החסיד ויאמר, אדוני מה היה החטא שחטא חברי, והמצוה שעשה בן מוכס העיר. ויאמר לו, אמנם חבירך לא חטא חטא גדול מעולם ח"ו, אלא קטן, ומה הוא, שהקדים הנחת תפלין, שהניח של ראש ואח"כ של יד, ולא היה ראוי לעשות כך, וזו היא חטאתו. אבל בן מוכס העיר, לא עשה כל ימי חייו חוץ ממצוה אחת, ולא חשב לעשותה אלא נזדמנה לו, ולא רצה הקב"ה לקפח שכרו, וזו היא, ויהי היום ויעש בן מוכס העיר סעודה גדולה, ולא רצו השרים לסעוד אצלו, ויאמר, מאחר שלא סעדו סעודתי, יבואו לי עניי העיר ויאכלוה, ולא אפסיד אותה. ויקראו לו העניים ויאכלו הסעודה. ועל כן שלם לו גמולו בעולם הזה כל הכבוד אשר ראית.

ויהי אחרי כן ויישן החסיד וירא בחלום את החסיד חבירו נפטר הולך בפרדסים ובגנות עלי נהר בין עצי הגן בין נרדים. וראה לצד אחד בן המוכס בהפך זה ותארו משונה והוא הולך כמו צמא מבקש מים ואינו מוצא. וייקץ החסיד וישמח לכו ויגל כבודו וסרה מעליו רוח הרעה ונס ממנו יגון ואנחה.

וכן אמר המאור הגדול משה רבינו ע"ה, 'הצור תמים פעלו' וכו', ופירשו חז"ל בפסוק הזה בזה הענין שאנו בו, שנאמר 'אל אמונה ואין עול', כמו שהקב"ה אינו מקפח לצדיק אפילו שכר מצוה קלה שהיא בעולם הזה לזכותו לחיי העולם הבא, כן ישלם לרשע על הטובה שהוא עושה בעולם הזה ואפילו מצוה קלה כדי לחייבו בגיהנם, ושילך ערום ועריה מכל טובה וחסד, להאבידו לעה"ב, זהו 'אל אמונה ואין עול', כמו שאינו משלם לרשע בעה"ז על כל חטא שעשה אלא שיעזוב אותו וישמור הכל לעה"ב, כן ישלם לצדיק בעה"ז חטאתו אשר חטא ושנגתו אשר שגג, ואפילו מצוה קלה שבהן, כדי שלא ישאר עליו שום חטא, ושילך זך ונקי מרובי העונות וטהור מזוהם החטאות, לחזות בנועם ה' ולירש חיי העולם הבא, שהן חיים ארוכים בשכר הרבה עד עולמי עולמים:

מעשה רבי יהושע בן חנניא והעור

וכבר הקשה פסוק זה מלך א' מן אומות העולם ויאמר לר' יהושע בן חנניא, הלא כתוב בתורתכם 'כי כל דרכיו משפט', ואיך משפטיו צדיקים ודרכיו משפט, והננו רואים בעינינו שהוא מזיק למי שאין לו חטא ואשם, שהוא בורא קצת בני אדם במומין בם עור ופסח, או חרש או אלם, ואין בידם עון, הלא זה עולה.

ויאמר לו ר' יהושע, אמנם הטובים בהם הזיקם להרבות שכרם ופעלם לעה"ב, והכופרים בהם, לדעתו פעלם ובחרם בדרך הרעה, ולא בטובה ובכפרנות בלי אמונה, ועל כן הזיקם טרם הבראם, ואם רצונך אדוני, אבחין לך זה הדבר שאני אומר, תן לי אלף דינרין ושלח עמי שני אנשים נאמנים שתאמין בהם. ויתן לו המלך מה ששאל, וילכו עמו האנשים והדינרין בידו, עד שפגעו אדם אחד עור מבטן אמו. ויאמר לו רבי יהושע, דע שצוה המלך להרגני, והנה אלו הדינרין והם אלף שיהיו אצלך בפקדון, ואם אנצל מידו תחזירם לי, ואם יארע לי שום דבר יהיו שלך במתנה. וישלח ידו העור ויקח הדינרין מידו, והאנשים הנאמנים ראו את המעשה. גם העור הלך לדרכו.

ויהי לתקופת הימים, ויבא רבי יהושע אל האיש העור, ויאמר לו, בחסדך, תן הממון שהפקדתי אצלך, כי הקב"ה הושיעני והצילני מיד המלך, ואני אתן שכרך בעבור טרחך ומשאך. ויען האיש העור, בחיי, אני איני מכיר אותך ממה שתאמר לי, לא מעט ולא הרבה, ולא היו דברים מעולם, ולא הפקדת אצלי כלום, ואני איני ראוי לפקדון.

ויאמר לו ר' יהושע, אם כן איפה, לך עמי למלך לשפוט ביני ובינך. וילכו שניהם, ויבאו עד לפני שער המלך, וישאל רשות לבוא, ויתנו לו רשות. ויבאו שניהם לפני המלך, ובקש ממנו הדינרין, ואמר לא ידעתי . ויאמר לו המלך הבא ראיה על דבריך. ויביא את שני האנשים הנאמנים, ויעידו על העור שקבל אלף דינרין מן ר' יהושע.

ויען האיש העור אל המלך, אדוני, אין זה אמת לעולם, ומעולם לא נתן לי כלום. ויצו המלך לתלותו. ויהי הם הולכים בדרך לתלותו, והנה איש אחד בא, ויאמר לו באזניו, אני שמעתי את אשתך מספרת עם פלוני ומשחקת עמו, ואומרת לו המתן עד שימות בעלי העור, ואנשא את עצמי לך לאשה, ונאכל האלף דינרים יחדיו אני ואתה.

וכשמוע האיש העור את דבריו ויקרא בקול גדול לאמר הורידוני ואלך ואביא את הדינרין. ויתירוהו, וילך ויבא את הדינרין. ויאמר לו רבי יהושע, כל זאת עשית לי ואני נתתי המעות בשני עדים צדיקים. כל שכן מה הייתי עושה אם הייתי נותנם בלא עדים. אבל בלא ספק שיוצרך על יושר ואמת יצרך עור, וצדק בך על רוע מעשיך. ויען המלך לרבי

יהושע, ויאמר לו, אמת ויציב ונכון וקיים, כי אלהיכם צדיק במשפטיו וישר במדותיו, ואין לפניו עולה, ואחד הוא ואין שני לו.

מעשה רבי יהושע בן לוי ואליהו

רבי יהושע בן לוי מצא דבר שנתעלף ונבהל, עד שנגלה לו סוד האמת ועיקר היושר, ונודע לו ספקו ונתברר לו, וזה הוא שצם ימים רבים וישב בתענית ויתפלל לבוראו ית' שמו שיראה לו את אליהו ז"ל. והנה אליהו לקראתו ונראה אליו, ויאמר לו, היש לך חפץ אצלי, אמלא אותו לך. ויאמר לו רבי יהושע, אני נכסף ללכת עמך ולראות מעשיך בעולם, שאועיל ממך ואלמד חכמה גדולה ממך. ויאמר לו אליהו, לא תוכל לשאת כל מה שתראה ממעשי ואטריח אותך בהודיעך ראיות מעשי ופעלי. ויאמר לו רבי יהושע, אדוני, לא אשאל ולא אנסה ולא אטריח עליך בשאלה, שרצוני לראות מעשיך ודבריך היאך הם, ולא יותר.

ויעש עמו אליהו תנאי שאם יבקש ר' יהושע ממנו סבת מעשיו מאותות ומנפלאות שיודיעהו לו כמו כן, שאם יבקש ממנו שום שאלה שלא ילך עמו עוד.

אחר כן הלכו שניהם יחדיו, עד שהגיעו לבית איש מסכן ואביון רש, ואין לו כלום כי אם פרה אחת שהיתה עומדת עמו בחצר. והאיש ואשתו יושבים פתח השער, ויראו אותם באים כנגדם ויצאו לקראתם, וישאלו להם לשלום, וישמחו עמם, ויושיבום במיטב ביתם, ויביאו לפניהם מה שנזדמן להם לאכול ולשתות, ויאכלו וישתו וילינו שם.

ויהי בבקר, ויקומו ללכת לדרכם, ויתפלל אליהו על הפרה ותמת מיד. וילכו שניהם. וראה רבי יהושע ותמה על הדבר, ונתעלף, ויאמר בנפשו, לא היה שכר לעני הזה מן הכבוד אשר כבדנו אלא להרוג את פרתו ואין לו זולתה. ויאמר אל אליהו, אדוני, למה המתה פרה של האיש הזה, והוא עשה לנו כבוד. וענה אליהו ואמר לו, זכור התנאי שהיה ביני ובינך להסכת ולשתוק ולהחריש, אלא אם רצונך להפרד ממני, אני אומר לך. והחריש משאלותיו ולא ענהו עוד.

וילכו שניהם כל היום. ויהי בערב, ויבאו אל בית עשיר אחד, ולא פנה אליהם ולא השגיח אליהם לכבדם. וישבו בביתו בלא אכילה ובלא שתיה. ויהי לאיש העשיר בביתו קיר שנפל, והיה עליו לבנותו. ויהי בבקר, ויתפלל אליהו ובנה הקיר. וילכו שניהם משם. והיגון והתמה נוסף לו בלב רבי יהושע על מעשה אליהו, אבל כבש את יצרו משאול לו למה היה הדבר.

והלכו לדרכם כל היום, והגיעו בערב לבית הכנסת גדולה שהיו שם ספסלים מזהב וכסף, וכל אחד ואחד יושב על כסאו, איש כפי כבודו ויקרו. ואמר אחד מהם, מי יאכיל את העניים האלו הלילה הזה, ויען אחד מהם לאמר, רב להם מלחם ומים ושמלה שיביאו להם לכאן וימתינו, ולא כבדום כהוגן וכשורה. וילינו וישבו במקומם עד אור הבקר. ויהי בבקר, ויקומו וילכו שניהם, ויאמר להם, ישימכם אלהים כולכם ראשים. והלכו לדרכם כל היום, ונוסף לר' יהושע יגון על יגון, ולא ענה.

ויבאו עד עיר אחת, והשמש פנה לערוב. ויראו אותם בעלי העיר, ויצאו לקראתם בלב טוב ובשמחה גדולה, ויקבלום בסבר פנים יפות, וישמחו עמהם, ויושיבום במיטב ביתם, בבית הגדול שבהם, ויאכלו וישתו וילינו שם בכבוד גדול. ויהי בבקר, ויתפלל אליהו ויאמר, לא יתן בכם הקב"ה, אלא ראש אחד.

ויהי כשמוע ר' יהושע את דבריו, ולא יכול להתאפק ולא להחריש על כל המעשי' האלה שעשה, ויאמר אל אליהו, עתה הודיעני סודותם. ויאמר לו אליהו עד שיש בלבך להפרד ממני, אני אפרש הכל לך ואודיעך סוד הדברים ועיקר המעשים שראית.

דע, כי האיש שהרגתי פרתו, אותו היום היה נגזר על אשתו למות, ואני התפללתי לאל להיות פרתו פדיון נפש אשתו. ועוד ראיתי על ידי האשה טובה הרבה ותועלת גדול בביתו.

והאיש העשיר שבניתי לו הקיר, אם הייתי מניחו לבנותו, היה מגלה יסודו, והיה מוצא בו מטמון גדול מזהב ומכסף, ועל כן בניתי לו, והנה מהרה יפול הקיר ולא יבנה עוד.

והאנשים שהתפללתי עליהם ברוב שרים וברוב ראשים, לפי שהוא רעה להם ומחלוקת גדול בעצתם ומחשבותם, לפי שכל מקום שבו [הרבה] ראשים, נשחת ונחרב ונאשם.

והאנשים שהתפללתי עליהם בראש אחד, הוא טובה להם ויישובם, לפי שישובו מעשיהם ועצתם לעצה אחת, וישמחו ושום מחלוקת לא יבא ביניהם, ולא תחליף עצתם, ולא תופר מחשבותם. על כן אמרו המושלים 'ברוב חובלים תטבענה הספינות', וכן אמר 'בראש אחד תתישב עיר'.

ועוד צוה אליהו ויאמר לו, הנני הולך מעמך, לכן אודיעך באשר תועיל, אם ראית רשע שהשעה משחקת לו, אל יסיתך יצרך ואל תתמה עליו, לפי שהוא לרעתו, ואם ראית צדיק מיצר ומצטער כל ימי חלדו ויגע, ועומד ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל, או יסורין באין עליו, אל יחרה אפך ואל תכעס ברוחך, ואל יתעך יצרך ולבך לחשוב שום ספק ביוצרך, והישר אותו בדעתך ובלבך, כי צדיק הוא וצדיק דינו, ועיניו על דרכי איש, ומי יאמר לו מה תעשה. ואחר כך שאלו איש בשלום חבירו, והלך לדרכו:

מעשה אלישע בן אבויה

וכבר תעה חכם אחד מחכמי ישראל ונסע משכל הישר וסר לבו מדרך האמת וכפר בעיקר על ענין הסתירות האלו, ושם האיש אלישע בן אבויה, והוא היה במעלה גדולה בתורה ובחכמה (עיין חולין קס"ב).

ויהי היום. ויהי הולך, וישמע את קול אדם אחד שאומר לבנו, בני, עלה לשובך והורד לי מבני היונים ושלח את האם כאשר צוה ה' את משה, שאני אוהב לאכלם, למען ייטב לך והארכת ימים. ויאמר אלישע, זה אמנם הבטיח הקב"ה למכבד אבותיו ועושה מצותם להרבות שכרו ולהאריך ימיו, שנאמר 'כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך', וכן הבטיח למוצא קן צפור ולוקח הבנים ומשלח האם ליתן שכר טוב ואורך ימים, שנאמר 'שלח תשלח האם ואת הבנים' וגו', ויאמר, הנה שתי המצות הגדולות והנכבדות, והבטיח הקב"ה לעושם באריכות ימים, ועתה בלא ספק זה הנער זוכה לשכר שתיהן. ולא אחר הנער לעשות הדבר, כי חפץ לעשות מצות אביו, ולקיים 'שלח תשלח'. ויעל אל השובך, ויקח את היונים, וישלח את האם. ויהי ברדתו, וישבר הסולם ויפול לארץ מת. ויאמר אלישע, היכן אריכות ימיו של זה וטובותיו של זה. ויתעלף האיש וילבט, ונקל בעיניו לכפור בתחיית המתים, ויאמר אין שכר ואין חשבון ואין פועל לאדם על מעשיו, ויצא מכלל ישראל, מפני שלא הבין העיקר והשורש, ולא ידע ואשם ונשא עונו, כי הפסוק הזה שאמר הקב"ה 'למען יאריכון ימיך', רמז בדבר לעולם הבא, שאין קץ ותכלה לו ולטובתו ונועמו, כמו שנאמר 'למען ייטב לך' לעולם הבא, שאין בו צרה וצוקה לצדיקים, כמו שאחז"ל 'למען יאריכון ימיך' לעולם שכלו ארוך, 'ולמען ייטב לך' לעולם שכלו טוב.

באותה שעה נשרפו הלכות אלישע בן אבויה, ונשמעת בת קול אומרת 'שובו בנים שובבים' חוץ מאלישע בן אבויה. והיה האיש ההוא רבו של רבי מאיר, ונקרא שמו 'אלישע אחר' שיצא מכלל ישראל, ועליו נאמר 'תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק' וגו', 'צדיק' זה הקב"ה, שנאמר 'צדיק וישר הוא'.

ואף על פי כן לא נמנע ר' מאיר מללמוד תורה מפיו, וכבר הוקשה דבר זה בתלמוד, ואמרו, היאך יתכן ללמוד תורה מכופר זה, ולאחר שהקשו תירצו קושיא זו, ומשלו משל למה הדבר דומה, לאדם שמצא רימון ואכל הגרעינים ומשליך הקליפות.

וכשמת אלישע בן אבויה אמרו חכמים ז"ל לא יתכן לנו להאמין שהוא מיורשי גיהנם, שהוא במעלה גדולה ונכבדת בחכמה, וכן לא נאמין שהוא מיורשי גן עדן, מפני שחטא וכפר בתחיית המתים, ואמר אין שכר ואין חשבון לאדם לאחר מותו. ויאמר להם רבי

מאיר תלמידו, כשאפטר מן העולם, אני אראה אתכם עשן עולה מקברו, כדי שיהיה לו כופר ומחילה לחטאתיו, ואחר כך יהיה מיורשי גן עדן. וכשנפטר מן העולם רבי מאיר, עלה עשן מקבר אלישע בן אבויה. ואמרו חכמים שכעס רבי יוחנן על דבר זה, וחרה לו עד מאד על מה שעשה רבי מאיר, שהיה לו יכולת לשרוף את רבו באש, ויאמר רבי יוחנן היה ביניינו איש אחד שחטא ולא נוכל להצילו שלא ישרף ולא יעלה עשן מקברו, דעו כשאמות אני, אכבה העשן מקברו. וכשמת רבי יוחנן, נפסק העשן מלעלות מקבר אלישע אחר. אז פתח הספדן על רבי יוחנן ואמר, אפילו שומר הפתח לא עמד לפניך רבינו. כלומר, אתה הגעת ליוצרך בעת ובעונה שנפטרה נפשך מגופך, מפני גודל כבודך ומעלתך, לא מנעך מונע מלהגיע אליו, ולא שומר ולא שוער, אבל נכנסת מיד כהכנס איש נכבד לפני המלך שנכנס בלא רשות ומאמר המלך, ולא ימנעוהו שומר ושוער, וכן אתה אדונינו בעת שהגעת ליוצרך, שאלת ממנו לכבות העשן מקבר אלישע, ועשה רצונך וחפצך:

על כן חייב אדם להסתכל במעשה אלישע אחר, והוא היה חכם גדול בתורה, איך היה נקל בעיניו לעשות עבירה גדולה כזאת לכפור בעיקר ולירש גיהנם, וחייב אדם להטיב יצרו, ואל יתמה אם יראה רשע מצליח בעושר וכבוד, לדעת שהוא בצדק וביושר הקב"ה. וכן רמז שלמה המלך עליו השלום בחכמתו ואמר 'שאת פני רשע לא טוב', כלומר אינו טוב לרשע עשרו וכבודו והצלחתו, והוא חושב שהוא לפני הקב"ה מקובל ודבריו רצויין מפני שהעשירו וכבדו, ואינו יודע שיבא לו הפך זה, תחת העושר הנפסק, רעה וגיהנם קיים לעולמי עולמים. כמו שאמרו חכמים זכרונם לברכה, לא טוב לרשעים שנושאין להם פנים בעולם הזה, מפני שבכל עשרם וחילם אינם עושים מצוה ולא צדקה, אבל הם יוצאים מן העולם הזה ערומים ממצות, וריקם ממעשים טובים, ונעורים מצדקות וחסדים כאשר באו לעולם בהולדם, כן בחבל באו ובחשך שמם יכוסה.

שני משלים שמשלו חכמים

כבר משלו חכמים בזה הדבר שני משלים, המשל הא', שהם המשילו את הרשעים במיעוט חסדם וצאתם מהעולם הזה ריקם, ונעורים ממעשים טובים, כמו גנב אחד שנכנס בגנזי המלך, ומצא נכסים רבים וכלי כסף וזהב, ויקח מהכל מה שבחר, ורצה לצאת, וימצא אחרים טובים מהם וחשובים, ויעזוב מה שבידו, ולקח אחרים, והוא היה יוצא, ומצא טובים ונכבדים ממה שבידו, ולקח אחרים, ויהי הולך ועושה כן, היה עוזב מה שבידו ולוקח הטובים, ויהי עושה כן כל הלילה עד אור הבקר, ויצא בלא כלום,

ויברח וימלט את נפשו, ובכה ויתעצב ויתנחם, ואמר, שמתי נפשי בכפי, ונכנסתי בהיכל המלך, ומצאתי נכסים רבים, ויצאתי וידי ריקנות, מי יתן והייתי לוקח מהם, ולא תועיל לו אנחתו וחרטתו לאחר כך, וכן הרשעים בעולם, יתנחמו על מה שעבר עליהם, ולא עשו תשובה ומעשים טובים, ולא יועיל להם כלום.

והמשל (מדרש קהלת) השני, לשועל שראה גן נאה ויפה וטוב ומתערה ורענן, וירצה לבוא אליו, ולא מצא שביל, וילך הלוך, ויבקש מבוא הפתח של הגן, וילאה למצוא הפתח. וימצא חור אחד קטן וצר, ויחתור לבוא בו, ולא יכול, והדאיב נפשו עד שנעשה כחוש ורזה, ובא בחור אל הגן, ויאכל וישבע מכל מיני פירות ותמרים וענבים ותאנים, והימים ימי בציר, ויבא בעל הגן לקצור ולבצור, ויירא השועל על נפשו, כי לא נתכן לו לשבת בגן שמא ימצא אותו שם אדוניו ויהרגהו, ויבקש לצאת בחור שבא בו, ולא היה יכול מפני שהיה דשן ושמן, וברוב הצער שציער עצמו וסיגף את נפשו ממאכל עד שהקיא הכל ורזה כבראשונה. ויהי הולך וצועק על כל עמלו וטרחו על שהכניס עצמו בסכנה ויצא וינס כאשר היה בראשונה בלי שום טובה ובלא תועלת. וכן הרשעים, יצטערו וינחמו על חייהם שחלפו בהבל בלא מעשים טובים, ולא יועיל להם.

והמשורר דוד ע"ה, צוה עלינו לבלתי קנא ברשע בעשרו וכבודו, ואל נאשים בדברים בראותנו אותו ברוב טובה והנחה, אלא שנוסיף לעשות צדקה וחסד, ונתעסק בתורה, שנאמר 'אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום', ונאמר 'אל תתחר במרעים ואל תקנא בעושי עולה', וכתיב בתריה 'כי כחציר מהרה ימלו' וגו', וכן לא נדאג ונתעצב אם ראינו צדיק בחוסר כל במצור ובמצוק וייסורין באין עליו ומצאוהו צרות רבות ורעות וחלאים רעים ונאמנים ומיתה משונה, מפני שהכל לטוב לו לעולם, להרבות פעולתו ומשכורתו לעולם הבא, לחזות בנועם ה'.

מעשה משה רבינו שראה רבי עקיבא

וכן לפי שמצאנו צדיקים רבים שהיו חולים מאד במיני יסורים, מהם חולה בעצמו מגופו, מהם נהרגו בחרב, ומהם סרקו את בשרם במסרקאות של ברזל, ומהן נשרפו באש וספר תורה עמם, כאשר אירע לעשרה הרוגי מלכות.

והנה מהם היה רבי עקיבא החסיד הגדול, ראש החכמים הוא היה, כששאל משה רבינו ע"ה מהקב"ה להודיעו את אשר יהיה אחריו, ובכלל שהראהו, הודיעו את ר' עקיבא בחכמתו ובתבונתו ושכלו וצדקתו וחסידותו וענותנותו, ויאמר משה אל ה', רבון העולמים, האיש הזה אתה עתיד לברוא בעולמך ונתת התורה על ידי, בחיי, אני מאד

קטן ונבזה כנגדו. ויודיעהו אח"כ מיתתו שהוא משונה, ושיסרקו את בשרו במסרק, ויבך בכי גדול, ויאמר, רבון העולמים זהו שכר החסיד הצדיק העניו הזה, המהולל במעשיו, המאושר בעניניו, שנתעסק בתורה ובחכמה האיר מחשכי עולם בחכמתו, והודיע והחכים הפתאים, והבין המשלים והחידות, ביושר רב ובמשפט. ויאמר לו הקב"ה, משה משה, אל תהרהר אחר מדותי, כי כן נגזר מלפני להיות.

מעשה נחום איש גם זו והעני

ומן הצדיקים, היה איש שהיה חולה מגופו, כאשר אירע לנחום איש גם זו (עיין תענית דף כ"א), על רוב תורתו וחכמתו, באו עליו יסורין וחלאים חזקים ורעים, והוא בחר הכל לנפשו, ושאל בבקשה מהקב"ה שיבא עליו כל דבר חטא שנפל ממנו, ועל כן בקש מלפניו לגבות מחטאתו בעולם הזה, כדי שלא ישאר עליו לא עון ולא אשמה, אלא שיהיה זך ונקי לעולם הבא, והאיש הזה נאמר עליו שהיה עור משתי עיניו, וגדם מידיו, ונכה רגלים, ושאר גופו היה מלא שחין וגרב, והיתה מטתו בנויה על כלים ועריבות מלאות מים, כדי שיגיע הקור אליו. ויהי היום, והאיש יושב בביתו והקירות נטיו לנפול, והקירות והבנין עומדים בענין לנתוש ולנתוץ, ויבקשו התלמידים להוציאו מן הבית שלא יפול עליו. ויאמר להם נחום, הוציאו את כל כלי הבית מקטן ועד גדול, ואל תניחו דבר. ואחר תוציאו מטתי, כי כל זמן שאשב בבית לא יפול ולא יהרס. ויעשו תלמידיו כן ככל אשר צום, ויוציאו כל אשר בבית ולא נותר בו דבר, ואח"כ הוציאוהו מן הבית ונפל הבית מיד. ויראו התלמידים ויתמהו איש אל רעהו, ויאמרו לו, רבינו, לאחר שדרכיך רצויות לפני הקב"ה, ואתה ברב צדקה וחסידות, ובמעלה גדולה בתורה ובחכמה, למה באו עליך הייסורין האלה הקשים והמשונים. אמר להם, בני, אני שאלתי כל הייסורין ובאו עלי. ויאמרו לו תלמידיו, רבי, היאך היה הדבר, הגד נא לנו. ויאמר להם, הייתי יום אחד מימים הולך לבית החכמים, והייתי מוליך עמי ג' חמורים נושאים בר ולחם ומזון ומיני פירות ומגדים, ואני בדרך, פגע בי איש אחד ואמר לי, אדוני, תן לי מה שאוכל שאני רעב, ואמרתי לו, המתן לי עד שאלך ואקח מן החמורים מה שאתן, וכשחזרתי אליו, מצאתיו מת נופל על פניו ארצה, וחרה לי עד מאד, וגדל כאבי ועצבי ויגוני ותוגתי, ואפול על פניו, ואשים עיני על עיניו, וכפי על כפיו, ורגלי על רגליו, ואמרתי, עינים שלא חסו עליך, יהיו עורים, וידים שלא מהרו לתת לך מאכל, יהיו מקוצצים, וכן רגלי כמו כן, ועוד אמרתי, יהיה גופי מלא שחין גרב. וכשראה אותי רבי עקיבא כך, אמר, אוי ואבוי

לי שראיתיך בכך. אמרתי לו, אשריך שראיתני בכך, שהוא שכר גדול לי, וקניתי בו חיי העולם הבא.

מעשה נחום איש גמזו והדיסקיא

אבל סבתו שקראו שמו נחום איש גם זו, על שהיה מנהגו לומר על כל הצרות שבאו עליו, על הכל אומר נחמה, ואומר 'גם זו לטובה הוא', והיה מצדיק דין יוצרו עליו, ולא היה כועס ולא מתקצף. ויהי מימים, ויבקשו חכמי ישראל לשלח מנחה אל המלך, ויאמרו, אין לנו כמו נחום איש גם זו שיעשה הקב"ה לנו על ידו נסים ונפלאות, וישלחו בידו המנחה דיסקיאה מלאה כסף וזהב ובגדים חשובים ויקרים. ויהי בדרך במלון, נתארח בכפר אחד ללון שם, ויאכל וישת, ויקח הדיסקיא וישם מראשותיו, וישכב במקום ההוא ויישן. ויקומו בעלי הכפר בלילה, ויקחו כל אשר בדיסקיא, וימלאום עפר, ויושיבום תחת ראשו. והאיש נחום לא ידע. ויהי בבקר, ויקח האיש הדיסקיא, וישם על החמור, וינהג וילך עד חצר המלך, ויבא לפניו, ויאמר מנחה היא שלוחה לאדני המלך מאת עבדיו הישראלים. ויצו המלך ויפתחי את הדיסקיא והנה מלאה עפר. ויאמרו לו שריו אמנם כי היהודים מלעיגים עליך ובוזים אותך מקילים אותך. ויקצוף המלך מאד, וחמתו בערה בו, ויצו המלך להרוג את היהודים. ויקראו סופרי המלך, ויצום לכתוב שטרות להרוג את כל היהודים השולחים המנחה בידו. וכשהוציאו את נחום להריגה, אמר 'גם זו לטובה'.

ויבא אליהו זכור לטוב, ונראה לפני המלך כצורת איש אחד משרי המלך, ויאמר לו, אדוני המלך, שמא עפר זה הוא מעפרו של אברהם אשר היו משליכים מעט ממנו היה כמו חצים וחניתות ורמחים בפני האויבים, והיו פותחין מיד הערים הבצורות והחומות הגבוהות והחזקות.

ותהי עיר אחת קרובה להם ויצורו עליה ימים רבים ולא יכלו להלחם עליה, ויקחו מן העפר ההוא מעט, ויזרקו על אנשי העיר, ויהי העפר להם כמו חצים וכלי מלחמה וינגפו, ויפתחו העיר מיד. וישמח המלך על העפר שמחה גדולה, ויצו למלאות הדיסקיא מזהב ומכסף ומן מרגליות יקרות לתת לנחום, ויעשו כן. וילבישו אותו לבוש מלכות, ושב וילך לדרכו. והגיע לכפר אשר לן בו בבואו למלך. ויראו אותו בעלי הכפר שחזר בכבוד גדול ובשלום, ויאמרו לו מפני מה עשה לך המלך הכבוד הזה, אמר להם בדיסקיא ומה שהולכתי מכאן ויספר להם את כל אשר קרהו.

ויקומו בעלי הכפר וימלאו אמתחותיהם עפר, וילכו אל המלך, ויאמרו לו אדונינו המלך, הנה העפר הזה, והוא מן העפר ששלחו אליך היהודים, ויצו המלך להבחינו, ולא עשה כלום. ויצו המלך להרגם ולאבדם ויעשו כן. וישב זה לביתו לשלום.

וכן היה רבי אליעזר בר"ש, ששאל מהקב"ה (ב"מ פ"ד) להביא עליו חליים, ויבאו עליו רבים ורעים, והייתי מאריך הרבה אם הייתי מספר קורותיו ומוצאותיו, אבל לא אגיד ואקצר. והוא היה מתפלל בלילה להסיר ממנו החליים והייסורין מעליו, ובבקר לשוב אליו, והיו שבים אליו.

ורבינו הקדוש היה כואב בכאב השינים שש שנים, ובהפסק השתות מים ז' שנים, ונרפא. ויהי סבת הדבר, שהוא היה הולך בשוק הקצבים, והיה ביד קצב אחד עגל שהיה רוצה לשחוט, וימלט העגל מידו וינס, ויפגע בו רבינו הקדוש, וידבק בו, מפני שבטח בו להצילו משחיטה, ולא הצילו, והחזיק בו רבינו הקדוש ותפשו, והגיעו ליד הקצבים, ואמר להם שחטו אותו כי לכך נוצר. ונאמר עליו, מפני שלא חס ולא חמל, באו עליו החליים שספרנו.

ויהי לתקופות הימים שעברו עליו בחלאים האלה, וירא את שפחתו שהיתה מתקנת הבית ומטאטת אותה, ויצא מן חור אחר חולדה אחת, ורצתה שפחתה להרגה, ותקרא בקול גדול, רבינו הקדוש, ואמר לה, אל תהרגנה, כי כן אמר דוד ע"ה, ורחמיו על כל מעשיו. ואמרו, כשחס, חס עליו הקב"ה וריפא אותו ממכאובו ומחליו.

וכל זאת שבא על רבינו הקדוש, לא היה אלא לגודל מעלתו לפני הקב"ה. וכן אמר דוד ע"ה 'וסביביו נשערה מאד', ודרשו פסוק זה חז"ל על הצדיקים, ואמרו, מלמד שהוא מדקדק אותם על סביביו כחוט השערה. וכן אמר הפסוק, 'אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו', ודרשו בו רז"ל מדרש יפה טוב בענין זה, ואמר, אל תקרי 'תלמדנו', אלא 'תלמדנו' [=וא"ו שרוקה], כלומר על זה הדבר 'מתורתך תלמדנו', ק"ו משן ועין.

וכן רמז החכם שלמה ע"ה בחכמתו זה הענין שזכרתי, למען שנאמר 'שאת פני רשע לא טוב' וכו', ופרשו חז"ל, ויקחו טוב מחצי פסוק ויחברוהו מחצי הפסוק השני. כלו', לפי שהצדיק שיבואו עליו ייסורין רבים עד שנראה לבני אדם בעיניהם שיש עולה בדינו, 'עליו וחיה', טוב לו, ובייסורין שבאו עליו ימלט מן היום הבא המר והנמהר, הבוער כתנור המלהט בזדים וכל עושי רשעה, וזרחה לו ציץ שמש צדקה ומרפא וכו'.

כשהודיעו הקב"ה למרע"ה הדורות הבאים אחריו, וראה צדיק מיצר ומצטער ורשע מתעדן ומתענג, הודיעו והראהו מאזני צדק על דבר זה, להודיעו שהכל בצדק וביושר מלפניו.

הננו רואים אם ימות לנו מת, אנו אומרים 'הצור תמים פעלו', חייבונו חז"ל לומר כל אדם בשעת הצרות והייסורין 'ברוך דיין האמת', והוציאו זה הדבר ממה שנא' 'חסד ומשפט אשירה', כלו' אם חסד אשירה, אם משפט אשירה, כלומר אם עשית עמנו טובה וחסד נשיר לך ונשבחך ונהללך, ואם הצדקת עלינו את הדין, השלמתנו גמולנו בייסורין ובצרות לנו, כמו כן נהללך ונשבחך. ועל כן חייבונו והזהירו בנו חז"ל, אם ראית צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, אל תשחת שכלך ויצרך לפני יוצרך. וכן נאמר 'אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא' וגו'. ונאמר 'כל הדברים יגעים, לא יוכל איש לדבר' וגו'. כלומר, כבר הטריח עצמו בדבר מי שנוצר לפניך וקדמך לעולם, והוא מרע"ה, כמו שדרשו בענין שאמר משה רע"ה 'הודיעני נא את דרכיך'. וכמו שאמר חבקוק, 'עד אנה ה' שועתי ולא תשמע' וגו', כשראה והבין ברוח הקודש את אשר יקרה לעשרה הרוגי מלכות, אמר, רבש"ע, מדוע הצלת חנניה מישאל ועזריה ולא הצלת אלו הצדיקים, על כן תפוג תורה.

ואמרו עוד, בלשצר רשע מלביש לדניאל צדיקא ארגוונא, אחשורוש טמא ממליך מרדכי טהור, כן רשע מכתיר את הצדיק, ויען ה' את חבקוק ויאמר, הלא כתוב בתורה 'אל אמונה ואין עול' וגו', אל תשאל ואל תנסה לדעת את אשר לא תשיג. וכשהבין הנביא מה ששאל בשאלתו, התפלל לאל לכפר לו על מעלו, שנאמר, 'תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות'. אבל על ענין זה שאמר 'תחריש כבלע רשע צדיק ממנו', ואחז"ל, צדיק ממנו הוא בולע, צדיק גמור אינו בולע, לפיכך אמר צדיק ממנו. וכן אמר אסף המשורר, 'עד מתי רשעים ה', עד מתי רשעים יעלוזו'. ועל הסבות האלו אמר שלמה המלך ע"ה, 'לא תשבע עין לראות'.

ואתה אחי, השמר ושמור נפשך מאד, ולא תנקש אחרי אשר לא תוכל לדעתו. ואל תרבה דברים בעניין זה, פן יוכיח בך ונכזבת.

מעשה רבי חייא והעשיר

ואני רואה לזכור מעשה ממעשיות הצדיקים, שחשב הקב"ה בעולם הזה להעשירם על שהשתדלו בכיבוד עשיית מצוה מן המצות, שאם לא היה עושה אותה לא היה מחויב חטא ועון, ואעפ"כ נתן לו הקב"ה שכר בעולם הזה, ויבא כל זה בגמילות חסדים, שארז"ל, אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה, משכר סנסניהם, ושכר השרשים קיים לו לעוה"ב.

כאשר נאמר על רבי חייא, שנתארח בבית איש אחד בקפוטקיא ליל שבת, ויביאו לפניו שלחן מזהב בי"ג שלשלאות של זהב, ובתוך השלחן קערות וכפות מוצקות ביציקתו במעשה יפה ונאה, ועל הקערות מיני מטעמים. ובשומם השלחן לפניהם, אומר' לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה', וכשיסלקוהו מלפניהם אומר 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני האדם'. א"ל רבי חייא, אני מבקש ממך להודיעני במה הגעת לעושר גדול הזה ולכבוד הזה. ויען ויאמר, אני הייתי קצב, וכל כבש וטלה שמן וטוב הייתי קונה אותו ומניחו לאכלו עד השבת, ואומר 'תהא זו לכבוד השבת', ועל המעשה הזה זכיתי לכל העושר הזה שאתה רואה בעיניך. וא"ל רבי חייא, ברוך ה' אלהי' שזכה אותך לעושר הגדול הזה.

מעשה יוסף מוקיר שבי

וכן אחז"ל (שבת קיט), שהיה כותי אחד עשיר, והיה שכנו של 'יוסף מוקיר שבי', והיה שמו כך, על שהיה מוציא הרבה הוצאות לכבוד השבת יותר ממה שהיה לו, והיה ממעיט פרנסתו בימי השבוע, כדי שיהיה לו הרבה להוצאות שבת, ולא היה לו מטמון ולא היה בעל ממון. ויאמרו החרטומים והחוזים בכוכבים אל הכותי שכנו, דע כי כל עשרך ונכסיך, זה היהודי שכנך יאכל אותם, והוא יתענג בו. ויחרד האיש ויירא מאד, ויאסוף כל אשר לו וימכור חילו וממונו, ויקנה מהכל מרגלית אחת טובה ויקרה, ויקשור אותה במצנפת שהיתה לו בראשו, לפי שהיה מפחד, שאם היה מניחה בביתו שיקח אותה יוסף שכנו. ויהי היום, וילך הכותי על שפת הנהר פרת לטייל, והנה רוח גדולה מאד מפרק הרים ומשבר סלעים, והשליך מצנפתו מעל ראשו, והשליך אותו בנהר פרת. וימן ה' דג גדול, ובלע המצנפת.

ויהי מימים, ויצד ציד אותו הדג, ויאמר לחבירו מי יקנה ממני זה הדג. ויאמר לו, לא תמצא מי יקנה אותו טוב, כמו יוסף מוקיר שבי. ויוליכהו אליו, ויקנה אותו ממנו ביוקר גדול. ופתח בטנו יוסף מוקיר שבי לתקן אותו לכבוד שבת, וימצא את המרגלית בבטנו, וימכור אותו בממון הרבה, ונושע ממצוקתו ומצרותיו, הניח לו האל מעניותו ודלדלותו, ויפרץ האיש והיה עשיר גדול כל ימי חייו.

מעשה קמחית שזכתה לשבעה בנים כה"ג

ואשה (יומא מ"ז) אחת מנשי הכהנים שמה קמחית, והיו לה בנים שבעה כהנים, ששימשו בכהונה גדולה בחייה, ונכנסו החכמים וישאלוה להודיעם באיזה ענין זכתה

לזה הדבר, ותאמר להם, מעולם קורות ביתי לא ראו שער ראשי. ויאמרו אליה, קמחית, כל קמח שנטחן יוצא קמח, אבל קמחך יצא סלת נקי. והסתכל באשה הזאת את אשר זכתה לראות מפני שהיתה צנועה ביותר.

מעשה האש שנפלה בשכונת רב הונא

ונאמר, שנפל אש בשכונת רב הונא ושרף הבתים וכל אשר בם, בלתי בית רב הונא ובית אשה אחת שכנתו, ויחשוב רב הונא כי בזכותו ניצולה האשה, עד שאמרו לו בחלום הלילה, דע שזכותך הרבה, אבל האשה הזאת נמצא בה דבר טוב, שמנהגה להסיק ולחמם תנורה בכל יום לשכנותיה לאפות בו לחמם בחנם, ועל כן זכתה להנצל מן הדליקה.

מצינו, מי שהשתדל במצוה אחת לעשותה, ותהיה לו סבה להנצל מעונות ולסבב לו שכר הרבה ופועל שלם לעה"ב.

מעשה הציצית שהצילה מן החטא

ארז"ל (ספרי ס"פ שלח מנחות מ"ר א), על איש אחד שהיה זהיר במצות ציצית וזריז, ויהי היום, ויגידו לו שיש אשה אחת בכרכי הים מבנות רומי, ושכרה בכל יום ד' מאות זוזים, וילך אל עירה, ויעבור על פתח ביתה, ויקרא לפתוח לו, ותצא השפחה אליו, ויתן לה הזוזים, ותוליכם לגבירתה, ותאמר לה, לכי אמרי לו שילך עתה, וישוב ויבא אח"כ. ותגד לו השפחה. וילך ויעמד עד העת שצותה עליו, וישב ויקרב לשער. ותגד השפחה לגברת, ותצוהו לבא. ויבא בבית, וימצא י"ב מטות בבית, ששה מכסף, וששה מזהב, ורבודים במרבדים הטובים, והיא יושבת ערומה על המטה האחת. והנער בהפשיטו טליתו מעליו, נתחברו הד' ציצית, ויראו בעיניו כד' עדים. וירד מהמטה ויפול לארץ על פניו מבויש ונכלם. והטיח פניו בקרקע. וכראות האשה כל זאת, ירדה אליו, ותשבע ותאמר, לא אניחך עד שתאמר לי מה ראית בגופי מום או דופי. וישבע לה, ויאמר, מימי לא ראיתי אשה יפה כמותך, ולא נמצא בך מום, אבל הקב"ה צונו מצוה אחת ששמה ציצית, וכתב בתורה אנכי אנכי ב' פעמים, כלומר אני אחייב על כל עובר תורתי, והשנית, אנכי אשפיע טובה לשומריה, ובראותי אותם עתה, נראו בעיני כארבעה עדים שהן מעידים עלי, ואירא על נפשי, ואתפלל לפני ה' לכפר לי. ותשבע עוד, ותאמר, לא אניחך עד שתודיעני שמך ושם עירך ושם הרב שאתה קורא עמו, ומקום מדרשו שהוא

מלמד שם את התינוקות, ויגד לה כי הציקתהו, וילך מאתה שמח וטוב לב מפני שכבש את יצרו והכניע את תאותו וניצל מעבירה.
ויהי אחרי כן, ותקם האשה, ותחלק כל אשר לה וכל נכסיה, ותתן שליש למלך, והשליש לעניים, והשליש הביאה עמה לבית המדרש. ותבא ותעמד לפני רבו של התלמיד, ותבקש ממנו להטבילה ולגיירה, לפי שהיא חפצה להכנס בדת ישראל.
ויאמר לה רבי חייא, לכי מעלי שמא חמדת או אהבת אחד מתלמידי, ואת חפצה להנשא לו. ותוציא כתב כתוב עליו כל הקורות אותה עם התלמיד, ותתן לו אותו ויקראהו רבו, וימצא בו כל הענין.
ויאמר ר' חייא קום בני ותשא אותה, כי הקב"ה מנעך מבוא בדמים אליה ובעבירה, על שיראת על נפשך ולא עברת על המצוה.
ויצו ר' חייא, ויטבילו את האשה, ולקח אותה התלמיד לו לאשה, ויבוא אליה, והוליד ממנה תלמידי חכמים.
בוא וראה גדולתו של תלמיד זה, שנתאוה לבא אליה בראשונה באיסור עבירה, וכבש את יצרו והכניע את תאותו ולבו, ולא קרב אליה באיסור. והשיב לו הקב"ה גמולו, והכינה לו, ולקחו לו בהיתר, ונשאר לו השכר לעולם הבא שאין לו שיעור.
חייב כל אדם מישראל להזהר במצוה זו כי היא גדולה מאד ונכבדת, לפי שמספר אותיות ציצית תרי"ג כנגד תרי"ג מצות שבתורה, ופירוש הדבר, כשתחשוב אותיות ציצית, תמצאם שש מאות, תוסיף עליהם חוטי ציצית וקשרים ה', תמצא שיגיע חשבונך לתרי"ג, כנגד מצות התורה.
מצאנו מי שעשה מצוה קלה וקטנה שבמצות יזכה עליה לשכר גדול בקרוב ונשאר לו הקרן לעולם הבא.

מעשה רבי זכאי שהקפיד בקידוש על היין

כאשר נאמר, שאלו תלמידיו את רבי זכאי (מגילה כ"ח), במה הארכת ימים, אמר להם, מימי לא בטלתי קידוש היום על היין, ויהי יום אחד ערב שבת, לא היה לי יין לקדש עליו, ותראני אמי זקנה שהיתה לי שאני עצב ונאנח, ומכרה כפה של ראשה, וקנתה לי יין, וקדשתי עליו. ואמי לא נפטרה לבית עולמה, עד שהניחה לי שש מאות גרבי יין. וכשמת הוא, הניח לבניו גרבי יין.
והזהיר בנר חנוכה, הויין ליה בנים ת"ח. והזהיר במזוזה, זוכה לדירה נאה. הזהיר במצות ציצית, זוכה לטליתות נאות. הזהיר בקידוש היום, זוכה וממלא גרבי יין. והקב"ה עושה

חסד עם הצדיק ומעשירו בחסדו וברחמיו, כפי מדת חכמות האל הנורא. ואין לנו לומר למה העשיר צדיק זה, כי כבר קדמתי ואמרתי, שכל זאת בצדק וביושר מלפניו.

ניסי רבי חנינא בן דוסא

ראינו על רבי חנינא בן דוסא, שאחז"ל, בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת, כל העולם כלו לא ניזון אלא בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת.

ואשתו של חסיד זה, כשהיתה רואה את הנשים ערב שבת אופות ומבשלות לכבוד השבת ולה לא היה כלום ולא מאומה לאפות ולא לבשל, היתה מתביישת משכנותיה, והיתה מסקת אש בתנור ומשימה הקדרות עם מים לבד, בשביל להראות לשכנותיה שהיא אופה ומבשלת כמותן. ויהי יום אחד ערב שבת, היא מסיקה התנור, ותבא אליה שכנתה ותאמר לה, הסקת התנור ואני יודעת שאין לך כלום לאפות ולא לבשל, והלכה היא לבדוק ולראות בתנור, ומצאה אותו מלא לחם, ומצאה משארתה מלאה בצק, ותקרא אותה ותאמר לה צאי ותוציאי הלחם כי כבר הוא אפוי, והבצק חמוץ במשארת, ותצא ותאסוף הלחם, ותאפה את הבצק. וכך היה לה, וכך עשה הקב"ה נסים ונפלאות בזכותם וחסידותם.

וכן ערב שבת נתחלף לה כלי של שמן בכלי של חומץ בנר, והדליקתו, והיא לא ידעה, ובראותה כן ותאנח מאד. ויראה אותה רבי חנינא בעלה ואמר לה, מה לך. ותספר לו כל אשר קרה אותה. ויאמר לה, אל תעצבי, מי שאמר לשמן וידליק, הוא יאמר לחומץ וידליק. ויהי הנר דולק כל הלילה וכל היום, עד שהדליקו ממנו נר להבדיל עליו.

ויהי היום, ויכבד עליה עול התעניות וקושי הדלות, ותאמר לו אשתו לרבי חנינא (תענית כ"ד), בקש מאלהיך שיתן לך מעט מן הטובה שעתיד ליתן לך לעולם הבא, ויעש כן, ונתן לו רגל אחד מן זהב מן שלחנו. ויהי בלילה, וירא בחלום שולחנות של זהב מן חבריו, והם שלמים לפניהם, ושלחנו לפניו בלא רגל אחת. ויקץ ויגד לאשתו החלום. ותאמר לו אשתו, אם כן איפה, בקש מאלהיך שיקח הרגל, ויעש כן, וישב הרגל למקומו.

ואחז"ל, גדול הנס האחרון מן הראשון, דהלכתא גמירי לה, מיהב יהבי משקל לא שקלי. ומעשיות של החסיד הזה עצמו מספר, ואמרו, שלא היתה תפלתו מעולם ריקם מלפני הקב"ה בכל עת.

כמו שארז"ל, כי בימי בצורות ירד הגשם, והוא היה הולך בדרך, ותקץ נפשו מרוב הגשמים, ואמר כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער. ויכלא הגשם מן השמים, ויגיע עד ביתו בלילה, ואמר כל העולם כלו בצער וחנינא בנחת, וירדו גשמים.

בא וראה כמה גדולתו של חסיד זה וחסידותיו וצדקותיו לפני הקב"ה, והוא מצטער בעולמו ברעב ובערום ובחוסר כל, על כן יבקש המשכיל יוצרו ויאמין כל מה שזכרתי, ולא יכעוס ולא יקצוף בעת תבאנה עליו צרות רבות ורעות, וידע שירבה שכרו ופעולתו הקב"ה.

כמו שארז"ל, כל השמח בייסורין בעוה"ז, מביא ישועה לו לעולם הבא. ואחז"ל, החסידים עושים מאהבה ושמחים בייסורין, ועליהם הכתוב אומר 'ואוהביו כצאת השמש בגבורתו'. וצריך אדם לידע שהקב"ה יבחר לו הטוב מאשר יבחר לנפשו הטוב, והולך בדרך הטובה, והוא ישפיע טובה לרשעים בעולם הזה, כדי שירשו מדרגה התחתונה של גיהנם, שנאמר 'יש דרך ישר לפני איש ואחריתו דרכי מות'. ובאין יסורים על הצדיקים בעולם הזה, כדי שיירשו חיי העולם הבא, שנאמר 'והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד'.

אחל עתה לזכור מה שהיה ראשיתו מצער ואחריתו ישגה מאד, כי לענין זה חברתי ספר זה.

אחז"ל, שרבי אליעזר ורבי יהושע עלו לרגל לבית המקדש, ויהי ערב צום יום כפור, המה בהר הבית, והנה מלאך בא לקראתם, ובידו חלוק לבן ומזריח כשמש, ולא היה שפה לפיו סביב. ויאמר איש אל רעהו, החלוק הזה לאחד ממנו הוא. ויקרבו עד המלאך, וישאלוהו לאמר, לאיזה מהם החלוק ההוא. ויאמר, עבורכם חלוקות רבים ונכבדים מזה, אבל החלוק הזה הוא לאיש אחד מן אשקלון, ושמן יוסף הגנן, וילכו לדרכם.

וכששלמו ימי הרגל, יצאו יחדיו אל האיש האשקלוני, וישמחו אנשי אשקלון עליהם, ויצאו לקראתם, ויבקשו מהם להתארח אצלם, ולא רצו, ויאמרו, לא נתארח אלא בבית יוסף הגנן. וישלחו עמם אנשים לבית יוסף, עד שהגיעו לפתח גנו, ויראו אותו מרחוק מלקט אורות. והקדימוהו בשלום, והשיב להם שלום. ויאמרו, רצוננו להתארח אצלך. ויען להם לאמר, רבותי, הנחתם בעלי עושר וכבוד ובאתם אלי, והקב"ה יודע כי לא יש בביתי כי אם שתי ככרות לחם. ויאמרו לו, יספיק לנו הנמצא אצלך, ולא נטריחך לדבר אחר. וישם לפניהם, ויאכלו וישתו לחם ומים, ויברכו ברכת מזון. ויאמרו לו, הנך רואה שבאנו אליך, ולא רצינו ללכת לאנשי עירך, לכן הגד נא לנו מה מעשיך. ויאמר להם, רבותי, אתם רואים עניי, ואין לי מלאכה אחרת זולתי עבודת הגן שראיתם. ויאמרו,

אעפ"כ הודיענו אם אתה בעבודה זאת היית עוסק מנעוריך ועד עתה. ויאמר להם, אם יש את נפשכם שאודיעכם אודותי ועניני, אני אגלה לכם הכל. דעו באמת, כי היה אבי ז"ל מגדולי העיר הזאת ומעשיריה, וכשנפטר לבית עולמו אבדתי העושר ההוא. ויראוני אנשי העיר ויגרשוני וישנאו אותי. ואצא ואבכה, ואבנה בכאן ביתי, ואטע הגן הזה, וזרעתי בו ירקות, וממה שאני מוציא מהגן אני מוכר אותו ונותן החצי בצדקה לעניים, והחצי מתפרנס ממנו אני ואנשי ביתי.

ואמרו לו, דע שהקב"ה ירבה שכרך במאד מאד, כי ראינו ביד המלאך חלוק לבן ומגוהץ, ויאמר לנו המלאך כי שלך היא, אבל היתה חסרה שפה לפיו, על כן באנו להודיעך ולבשרך, שייטב לך הקב"ה הרבה, אולי תוסיף בזכותך. ויברכם האיש וישבחם וילכו לדרכם. ותאמר לו אשתו, שמעתי מה שאמרו לך חכמי ישראל מחסרון שפת חלוקך, ועתה שמעני וקח לעצתי, ועשה והשתדל להשלים החלוק. ויאמר לה בעלה, כדבר אחת הנדיבות תדברי, אבל את יודעת עניי ודלדולי, ואין לי ממה שאעשה שום דבר ושום זכות. ותאמר לו שמעני אדני, וקח עצתי למען ייטב לך, ועתה הוציאני ומכרני בשוק, ותן מחירי בצדקה לעניים, אולי תהיה שלימה חלוקך. ויאמר לה, אני מפחד שמא יפתה אותך הקונה, ויאנוס אותך, ואפסיד החלוק כולו. ותאמר לו אשתו, אני אשבע לך באמונת שמים, שלא תבא תקלה זו על ידי מעולם. וישמע בקולה, וילך וימכרה, ויתן דמיה בצדקה לעניים. וירא אותה אדוניה שהיתה יפה, ורצה לכבשה ולא יכול עמה, וישם אותה על בית נכתה, ויתן לה מפתחותיו. ותאמר לו, אדוני, איני ראויה להיות סכנת לך. ויקצף עליה מאד, ויתן אותה לרועה צאנו, ויצוהו לכבשה, ולא יכול לפתותה. ויקחה הרועה, ויכה אותה הכה ופצוע ולא יכול עמה, וימרר חייה בעבודה קשה, ובכל צרה, והיא מתאפקת ומיחלת את רחמי שמים. ויעברו ימים רבים עליה, ויתחפש, וירא אותה בעלה, ויבא אליה ויתנכר אליה, וימצאה והיא מרת רוח, תחת פארה רוב שברה, ותחת פתיגיל מחגורת שק, כי תחת יופי, ויאמר לה היש רצונך שאקנה אותך ואשיאך לאשה ואצילך מצרתך, ותאמר לו, אדוני, לא יתכן הדבר הזה, כי אנכי בעולת בעל. ויוסף לפתותה בדברים רבים, ולא שמעה בקולו. וכשראה בעלה כך, נתברר לו שלא עברת על שבועתה ולא הפרה בריתה, ויסר המסוה מעל פניו, ותכירהו, וישקו איש את רעהו, ויתחבקו, ויבכו בכי גדול, ותעל שועתם אל האלהים.

וישמעו קול קורא, התבשר כי נשלם החלוק שלך, וחלוק של אשתך טוב מחלוקך, לך למקום פלוני, ותמצא בו ממון גדול שטמן אביך, וילך ויעש כן, וימצא כסף וזהב ואבנים יקרות, ויקח אותו, ויפדה את אשתו, ויוסף לעשות צדקה וחסד כל ימיו.

בא וראה כמה חסדי ה' למי שישוב אליו בכל לבו, ומה עצמו רחמיו לקורא אליו בכל לבבו בעת צרתו, שנאמר 'מן המצר קראתי יה' וגו', כשהוא ממהר לענות את היחיד, כ"ש לצבור שיושיעם מכל צרתם, כתיב 'כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים' וגו', ונאמר 'בכל צרתם לו צר' וגו', ונאמר 'עיני ה' אל צדיקים' וגו', ונאמר 'קרוב ה' לכל קוראיו' וגו'. הוא ברחמיו יושיענו מצרותינו, וינקום נקמתנו, דכתיב 'אם אלך בקרב צרה תחייני'.

מעשה רבי מאיר שהציל את בת רחב"ת

כשנהרג רבי חנניא בן תרדיון צוה המלך להושיב את בתו בקובה של זונות (ע"ז יח), והיתה אחותה אשת רבי מאיר שמה ברוריה, ותאמר לרבי מאיר, אדני, חל נא את פני ה' אלהיך להציל את אחותי מן המקום הרע הזה ומן האיש ההוא.

ויעש כן רבי מאיר, ולקח ארבע מאות זוזים, וילך עד המקום שהיא יושבת שם, ויאמר, אנא ה', אם הנערה הזאת היא כשירה ונשמרת מכל רע, עשה עמי נס להצילה. ויתחפש, ויבא אליה, ויאמר לה, קחי הממון הזה ואשכב עמך. ותאמר, לא אדני, לא נכון לעשות כן, כי אנכי נדה. ויוסף עוד לפייסה, ולא יכול עמה. ויתברר לו, כי היא טהורה, ולא קרב אליה איש.

וילך לשר בית הסוהר, ויאמר לו תן לי הנערה הזאת, וקח את הארבע מאות זהובים האלו. ואם יבקש אותה המלך, תפייסהו במאתים זוזים, וישארו לך מאתים זוזים. ואם יצוה המלך להרגך, ותראה את עצמך בצער, תאמר אלוה של רבי מאיר הצילני, ולא יזיקך. ויאמר לו שר בית הסוהר, מה האות כי יצילני אלהיך כדבריך. ויאמר לו, הנה הכלבים של בית המלך הם גדולים ורעים, והם נושכים את העם. א"ל, הביאני אליהם, ותראה מה אעשה לך. וילך עמו עד הכלבים, ויקומו עליו לאכלו ולבלעו, ויאמר אלהי הצילנו, ויקומו מעליו. וכשראה זה האות, לקח שר בית הסוהר הזוזים, ויתן לו הנערה. והלכו שניהם.

ויודע למלך הדבר, ויצוה המלך להרוג ולתלות את שר בית הסוהר. ויבואו סריסי המלך לתפשו, ויאמר אלוה של ר' מאיר הצילני מהם, ולא יכלו לגשת אליו. ויאמרו לו, הגידה לנו מה היה הדבר. ויספר להם כל מעשהו, ויאמרו לו, עשה לנו צורת האיש הזה, ושים אותה על שער העיר, ויעשה כן. ויצו המלך לכל רואה איש כמו הצורה הזאת, שיתפשהו ויביאהו למלך.

ויהי היום, ויראוהו השומרים, וירדפו אחריו, וינס לפניהם, עד שנכנס לשוק של זונות. ויאמרו, לא יכנס איש כזה לבית הזונות, וישובו מעליו.

ויקח ר' מאיר את אשתו ברוריה ואת אחותה, ויעתק אהלו לבבל.
הסתכל במעשה הצדקת, לפי ששמרה עצמה מעבירה, הצילה הקב"ה מיד מרעים. אמר הכתוב 'שקר החן והבל היופי' וגו'. לכן צריכות הצדקניות להחזיק בצדקתן, ללמד את הנשים מעשיהן, שלא יהיו מאותן שאמר עליהם שלמה ע"ה 'אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי'.

מעשה שלמה המלך והמבחן שבחן את האיש והאשה

מעשה ששאלו סנהדרין את שלמה ואמרו, מדוע אמרת פסוק זה 'אשה בכל אלה' וגו', כי נשים רבות יש בעולם כשרות וצנועות. ויאמר להם, אני אבחין לכם דבר.
ויצוה את עבדיו לבקש אדם טוב וישר שיש לו אשה יפת תואר ויפת מראה וטובה וצנועה. ויאמרו לו, כי הנה פלוני אחד מעבדיך יש לו אשה יפת תואר עד מאד כרצונך. ויאמר להם, מהרו אותו ויבוא אלי. וילכו עבדיו ויבהילוהו ויבוא לפני המלך. ויאמר לו, הגידו לי אנשים גבורתיך וטובותיך ובינתך ושכלך. ואני חפץ להשיאך את בתי, ואברכך ואנגלך על כל השרים. ויאמר, מה אני ומה משפחתי כי אקח את בת אדוני המלך.
ויאמר לו, הוספת חכמה, וטוב שאתה מקטין את עצמך, אבל לך הלילה הזה, הרוג את אשתך והבא לי את ראשה, ואני אעשה מה שאמרתי לך. בשמוע האיש כל מה שאמר לו המלך, מהר ואמר אעשה כדבריך, וילך לביתו.
ויהי בדרך, יחשוב האיש בלבו, איך יעשה ואיך יהרוג את אשתו, והיא טובת שכל ויפה, ויש לו בנים ממנה. ותאמר לו אשתו, מדוע פניך רעים וזועפים, ויאמר לה יש לי כאב לב, ותשים הלחם והמטעמים, ולא יכול לאכול, ותאכל היא ותשבע, ותקם ותשכב על מטתה עם בניה הקטנים ותישן. והאיש הזה דואג וחושב ומהרהר, ואומר בלבו, וברעיוניו תמה, איך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלקים.
ויבז בעיניו כל כבוד המלך ומתנותיו, וישב ויחשוב במתנות המלך ושיהיה חתן למלך וסר למשמעתו ונכבד בביתו. ויקם ויוציא את חרבו ויקרב אליה להתיז את ראשה, ויגלה אותה ויראה ישנה והילד הקטן בין שדיה, והילד השני בין זרועותיה. ויאמר, איך אהרוג את אשתי ואת בני, ואפסיד העולם הזה והעולם הבא. והמלך שמא לא יעשה לי כל מה שאמר. וישב חרבו לתערה. ויאמר 'יגער ה' בך השטן', וישב במקומו.
והיה בלבו מחשבות לאלפים ולרבבות, ויקם וישלוף חרבו, ויקרב עד אשתו וירא אותה בשערה שנפלה מטפחת ראשה, והיונק בין שדיה, ויחמול עליהם יחד, ויאמר לא אעשה עבירה זאת לעולם, כי נקל בעיני כבוד המלך ובתו, הכל כלא חשוב. וישכב על מטתו.

ויהי בבוקר ויבואו סריסי המלך וילך עמם. ויבוא לפני המלך. וישאלהו לאמר, מה עשית. ויספר את כל אשר קרהו. ויאמר לו ברח לך אל מקומך, אמרתי 'כבד אכבדך' וכו'.
ויעברו ימים, ויביאו לו את אשתו. ותבוא לפני המלך. ויאמר לה, הוגד הוגד לי יפיך ושכלך וטוב מראך, ואני אוהב לקחתך לי לאשה, ואנשאך על כל פלגשי, אבל את אסורה עלי, שאת בעולת בעל, לכן, הרגי את אישך, ותהי מותרת לי. ותאמר לו, כן אעשה כדבריך, ומחר אביא אליך את ראשו.
וידע המלך שתעשה כן ולא תחמול עליו, ויאמר לה, אני אתן לך חרב חדה מאד, שתכרת בו את ראשו ברמיזה. ויצו ויעשו לו חרב מבדיל נחמד למראה ויתנו לה, והיא לא ידעה. ותשם אותה תחת בגדיה, ותלך לביתה. ויבוא אישה ביתה בערב. ותצא לקראתו, ותשקהו ותחבקהו, ותענגו ותתן את המטעמים לפניו כאשר אהב, ויאכלו וישתו. ותאמר לו, אני חפצה שתשכב עמי הלילה ואשמח עמך, ויעש כן. ותשקהו יין לרוב, עד שנרדם במקומו מרוב השכרות. ותקם ותוציא החרב ותכהו בה בגרונו, והיא חשבה שהתיזה את ראשו מפני שבטחה על החרב. ויקץ האיש מכאב החרב, וירא אותה, וחרב שלופה בידה, וכראותה כן נפלה על פניה מבויישת ונכלמת. ויקם אליה, ויאמר לה מה לך, או מה עשית. ותאמר לו, כזה וכזה. ותגד לו דברי המלך. ויהי בבקר, ויבואו עבדי המלך ויוליכו את שניהם לפני המלך.
וכראותם המלך, שחק. וסנהדרי ישראל בפניו. ויאמר להם המלך, הגידו לי מה מעשיכם. ויספר להם האיש את כל אשר קרהו. ותספר האשה כמו כן. ויאמר לו המלך, אני ידעתי שלא תחמול ולא תחוס עליך, ועל כן נתתי לה חרב בדיל שלא תהרוג אותך. אז הודו לו חכמי ישראל לדבריו לאמר, 'ואשה בכל אלה לא מצאתי'. בא וראה כמה הפרש בין האשה הזאת ובין הנשים שזכרנו למעלה.
אחז"ל, בוא וראה כמה טובה אשה טובה, כמה רעה אשה רעה. על אשה רעה הכ' אומר, 'ומוצא אני מר ממות את האשה' וגו', אשה טובה הכתוב אומר 'מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה''. אשרי האשה ששבחה הכתוב כל כך, ואוי לאשה שקללה הכתוב כ"כ. ופירשו חכמים פסוקים אלו, שהם משל לתורה, שמשלו באשה טובה ויפה במעשיה, כשיש אדם ירא את ה' וחכם בתורה עליו הכתוב אומר 'מצא אשה מצא טוב' וגו', ומי שאין בה מע"ט ואינה יראת שמים, עליו הכתוב אומר 'ומוצא אני מר ממות את האשה' וגו', ופירשו בו פירוש אחר טוב, 'את האשה' זו גיהנם, 'טוב לפני האלהים ימלט ממנה' וגו', האשה הרעה טוב לפני האלהים ימלט ממנה, ואם יש לה כתובה רבה ואינו יכול לפרוע לה כתובתה, עליו הכתוב אומר 'נתנני ה' בידי לא אוכל קום', אחז"ל, זו אשה

רעה וכתובתה מרובה. מדת האשה הרעה שהיא שולטת על בעלה ועושה עמו מריבה. בשעת אכילה כפי שאמר, מקשטא ליה תכא ומקשטא ליה פומא.

מעשה אשת רב, שהיתה הופכת דבריו

מקצת חכמים נבחנו בנשים שאינן ראויות, כמו שדברו על רב (יבמות ס"ג) שהיתה אשתו מושלת עליו, וחולקת על דבריו, ואם יאמר לה בשלי עדשים, היתה מבשלת אפונים, כך בכל דבריה היתה עושה הפך. וכשגדל בנה רבי חייא וראה מחלוקת אמו עם אביו, ובכל מה שצוה אותה, היה אומר לאמו, כך אמר אבי שתבשלי לו אפונים, והיתה מבשלת עדשים כמו שצוה רב, והיה הופך כל דברי אביו לאמו, כדי שתעשה רצון בעלה, ולא היתה מתכוונת לעשות רצון בעלה. ויהי היום, ויאמר רב לבנו, בני שבח לבורא, אני רואה שחזרה כוונת אמך לעשות מצותי ורצוני. ויאמר רבי חייא בנו, חייך וחיי ראשך, אין הדבר כך, כי אני מחליף דבריך לאמי, ועושה הפך דבריך, ויבא לך מה שתצוה כרצונך. ויאמר לו אביו, טוב שכלך ושמחתי מאד בחכמתך, וכן אמרו המושלים, מחלציך יצא מי שילמדך דברים ועניינים שלא תדע. אבל המנע מלעשות עוד כזה, שלא תלמד לשונך בדברי כזבים, כמו שנאמר 'למדו לשונם דבר שקר' וגו'.

מעשה רבי חייא, שהיה מביא לאשתו כל דבר טוב

וכן היתה אשתו של רבי חייא מכעיסתו וחולקת על דבריו, ואם היה מוצא שום דבר רבי חייא, היה קושר בכנף כסותו ומביא אליה. ויאמר לו רב, הלא אתה מתרעם מאשתך ומדוע תעשה לה כך, א"ל, מפני שהן מגדלות את בנינו, ומצילות אותנו מן החטא.
(ברכות ס) ובארץ ישראל היו משכימין לבית החתן ושואלין אותו, מצא או מוצא, כלומר 'מצא אשה מצא טוב' וגו', או מוצא, כלומר 'ומוצא אני מר ממות את האשה' וגו'. ואחז"ל, תקנה לנגוע בה באשה הרעה וכתובתה מרובה, צרתה בצדה, דאמרי אינשי, בחברתה ולא בכלתה, שאין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה, לפי שרצתה בענייניה יותר ממה שיפרע לה כתובתה, ואם יהיה עשיר יגרשה ולא יניחנה אצלו אפי' שעה אחת, שנאמר גרש לץ ויצא מדון וגו'.
ואמר בן סירא, 'ואשה טובה בחק ירא אלהים תנתן, אשה רעה צרעת לבעלה'. מאי תקנתיה, יגרשנה ויתרפא מצרעתה.
ואמר בן סירא, 'בת לאביה מטמון שוא, מפחדה לא יישן בלילה', לפי שיפחד עליה בנעוריה שלא יפתה אותה איש. ובשעת נדות, שלא תהיה שאין לה דרך נשים ולא תלד.

ואין לה שדים, והיא כואבת בשעת תשמיש וקולה עב כקול איש. ועוד יפחד עליה, שלא תהיה משכלה ועקרה. או שמא לא תנשא. ושמא תנשא לגבר שאינו הגון. ועוד פחד עליה, שמא לא תהיה צנועה ויראת שמים, או תהיה מכשפה. אשרי הזוכה לבנים הגונים, כי לא ידע האדם אי זה יכשר הזה או זה, אם בת אם בן, ואשרי ששניהם טובים.

מעשה האלמנה המכשפת

ואמרו (עיין רש"י סוטה כ"ג ד"ה כגון) חז"ל, אלמנה שובבית, פי' אשה בעלת תשובה, ובתולה מצולצית, הרי אלו מכלות העולם, כפי שאמרו, שהיתה אלמנה שובבית וטובה בעיני בני אדם, והיא היתה מכשפה, שעשתה כשפים לכל אשה הרה שלא תלד, כשמרבין צירי היולדה, היתה באה האלמנה הזאת ואומרת, הנני אליך ואתפלל לבורא עליך ותלדי מיד, והיתה הולכת לביתה ומסירה הכשפים והיתה יולדת מיד, והיו חושבים בני אדם שהיא צדקת וחסידה, והיו הנשים ההרות הולכות אליה טרם ימי לידתן, ומפייסות אותה להתפלל עליהן. ויהי היום, ותצא מביתה, והניחה שם נער לשמור הבית, וישמע קול נענוע בירכתי הבית, ותמונה אינו רואה זולתי קול. וילך ויחפש, וימצא הבית מלאה ומכוסה, ויגלה אותה, וימצא הכשפים בתוך החבית, ותגלה רעתה ונבלותה, ובטלו הכשפים, ומהיום ההוא והלאה לא היו צריכות אליה הנשים, ויגרשו אותה אנשי העיר מבינם.

לפיכך אחז"ל, שלא ילמד אדם את בתו תורה, דתנן, רבי אליעזר אומר, כל המלמד את בתו תורה, כאלו מלמדה תפלות, ואמרו בעלי תלמוד, מ"ט דרבי אליעזר דאמר המלמד את בתו תורה וכו', דכתיב 'אני חכמה שכנתי ערמה', כיון שנכנס' חכמה באדם, נכנסה בו ערמומית. וכל הענינים האלה דאמר בן סירא בת לאביה מטמונת שוא.

מעשה בתולה ואלמנה שמהן נלמד יראת חטא

וכבר נמצא מהן בעלת תשובה שלימה, דאמר ר' יוחנן, למדנו יראת חטא מבתולה, וקיבול שכר מאלמנה. בתולה מאי היא, דאמר, פעם אחת ראיתי נערה בתולה נופלת על פניה ואומרת, רבון העולמים, בראת גן עדן, בראת גיהנם, ובראת צדיקים לגן עדן, ורשעים לגיהנם, יהי רצון מלפניך שלא תבא לידי אדם תקלה ומכשול על ידי, ואל אכשל בבני אדם שאירש גיהנם.

וראיתי אלמנה שבאה לבית הכנסת, והיה בית הכנסת אחר קרוב לביתה, ואמרתי לה, בתי, הלא יש לך בית הכנסת קרוב לביתך. אמרה לי, רבי, והלא שכר פסיעות יש.

לפיכך צריך האדם לבחור ולקרב הצנועות, ולהרחיק המורדות. כמו שאחז"ל, לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו, וישא בת תלמיד חכם, לא מצא בת תלמיד חכם ישא בת גדולי הדור. אם לא מצא, ישא בת ראשי כנסיות. ואם לא מצא, ישא בת גבאי צדקה. ואם לא מצא, ישא בת מלמדי תינוקות, ולא בת עמי הארץ, מפני שהן ונשותיהן שווין. ועוד אמרו, לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישיא בתו לתלמיד חכם, וכל המשיא בתו לעם הארץ, כאלו נתנה לפני ארי. וכל הנביאים לא נתנבאו, אלא למשיא בתו לת"ח, והעושה פרקמטיאות לתלמיד חכם, ולמהנה תלמיד חכם מנכסיו. שכל המהנה ת"ח מנכסיו, כאלו נדבק בשכינה. אבל תלמיד עצמו, אין קץ לטובתו ולמעלתו, שנאמר, 'עין לא ראתה אלהים זולתך' וגו'.

מעשה רבי עקיבא ואשתו

ועתה אספר לך מעשה בענין זה, שעשתה אשה אחת טובה מבנות העשירים, אחז"ל, (נדרים נ'), שהיה איש בארץ ישראל, שמו כלבא שבוע, ולמה נקרא שמו כן, שאם היה נכנס לביתו אפילו הכלב והוא רעב, היה משביע אותו. והיה רבי עקיבא רועה צאנו. והיתה לכלבא שבוע בת אחת יפה ונאה, ותאהב את רבי עקיבא, ותאמר לו, קח אותי לאשה. ויאמר, אעשה כדבריך. ויוגד לכלבא שבוע, ויחר לו עד מות, וידר נדר לה', שלא יתן לה מממונו כלום, לפי שרצתה בעם הארץ, ולא חששה בתו לכל זאת.

וישא אותה רבי עקיבא, וידבר על לבה ויאמר לה, ראי ענינו ודלדולינו, והתאפקי והוחילי לאלהים, כי אם יהיה לי ממון אני אעשה לך עטרה של זהב. הם מספרים יחד, עד שקרא עליהם קורא ואמר, יש לי אשה הרה ורוצה ללדת, ואין לי כסות במה שתלד, אולי תעשו עמי חסד ותתנו לי שום כסות. ויענהו רבי עקיבא, ראי שהטיב לנו הקב"ה. ויהי מימים, ותאמר, לו שמעני אדני, וקח עצתי ולמד תורה מרבי אליעזר ורבי יהושע שנים עשר שנה.

וישב אל עירו ועמו י"ב אלף תלמידים. וישמע אדם מחרף את אשתו ואומר לה, שמעתי מה שעשה עמך אביך שנשאת לרועה צאנו עם הארץ שלא היה לך הגון, ואחר שנשאך הלך לדרכו מהיום י"ב שנה, והנה את אלמנות חיות. ותען אשתו ותאמר, רצוני שיחזור ללמוד עוד י"ב שנים אחרות, ולא יבא עם הארץ. ויהי כשמוע כל זאת, ר"ע חזר למדרשו, ולמד תורה י"ב שנים אחרות, וישב אל ביתו אחרי כן, ועמו כ"ד אלף תלמידים. ויחרדו זקני העיר לקראתו, ויבא בכבוד גדול, ולא ידעו מי הוא. וישלח לדבר לאשתו לצאת, ולא היה לה מה שתלבש זולתי בגדים קרועים. ותאמר, 'יודע צדיק דין דלים'. ותצא לקראתו,

ותפל על פניה. ויבאו התלמידים להסירה מלפניו. ויען ויאמר להם, הרפו לה, כי נפשה מרה לה, והיא סבבה עלי ללמד התורה הזאת שלמדתי ושלמדתם אתם. וישמע כלבא שבוע, כי איש חכם בא לעיר, ויצא גם הוא לקראתו לשאול לו אולי יתיר לו את נדרו, שהיה עצב על בתו שהיתה בחסר כל. וישאלהו האיש, ויודיעהו נדרו, ויאמר לו רבי עקיבא, מפני מת נדרת נדר זה. אמר לו, מפני שנשאת לאיש שאינו הגון לה, ולא היה בו לא תורה ולא ממון. ויאמר לו רבי עקיבא, ואם היה חכם כמוני היית נודר נדר זה, אמר לו חס ושלום, כי אם היה קורא אפי' פרק אחד, הייתי נותן לו חצי ממוני. ויאמר לו, אני חתנך בעל בתך. ויקם אליו, וישק ראשו, ויחבקהו וישקהו,ויתן לו חצי ממונו. ויהי עשיר גדול רבי עקיבא, ויעש לאשתו עטרה של זהב כאשר אמר לה, ויושיעם הקדוש ברוך הוא מצרתם, וירבה עשרם והונם. ראה לכמה כבוד גדול הגיע זה האיש על רוב חכמה שלמד מתוך עניות הרבה.

מעשה הלל ועליית בית הכנסת

וכן (יומא לה) היה הלל הזקן דל ואביון, והי' מרויח במלאכתו חצי זוז, והיה מפרנס עצמו מחצי, והחציהאחר היה נותן אותו לשומר פתח המדרש להניחו כדי לבא לשמוע דברי תורה ודברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון. ויהי היום בימי החורף, לא היה לו מה שיתן לשומר הפתח, ולא הניחו אותו לבוא לב"ה. ויעל על גג המדרש, והכניס ראשו כנגד החלון לשמוע דברי תורה, וירד עליו שלג גדול כל היום, עד שנתכסה כולו מן השלג, ולא חשש מרוב תאותו לשמוע דברי תורה. ויהי בערב, ולא יכול לקום מרוב הקור, ויהי שם כל הלילה. ויהי בבקר, ויבא שמעיה ואבטליון לבית המדרש, וישקיפו אל החלון שהיה נכנס האור קודם זה, ואותו היום אפל ואין נוגה לו. ויחפשו וימצאו את הלל כמו מת מוטל, ויפשיטו בגדיו וילבישוהו בגדים אחרים, ויעשו לו מדורה גדולה סביביו, ותשב רוחו אליו. ומהיום ההוא והלאה, נתנו לו רשות להכנס למדרש בלא שכר. לכן אמרו חכמים זכרונם לברכה, מה יתאונן אדם עני אם ימנע עצמו מללמוד תורה. אם יאמר עני הייתי והייתי טרוד בעניי ודלדולי, אומרים לו, כלום היית יותר עני מהלל הזקן, ולא ימצא מענה. וכן העשיר יאמר, מרב עשרי והוני חדלתי ולא יכולתי ללמד תורה, אומרים לו, היית עשיר יותר מן רבי אלעזר החרטום, שהניח לו אביו כפרים וגנות ופרדסים וספינות על הים, ולא הלך מעולם לראותם, אבל הניח הכל ביד עבדיו, ונתעסק בתורה כל ימיו, ולא ימצא מענה. וכן הרשע, אם יאמר כשגבר עליו יצרו ורוב תאותו מנעוהו מללמוד תורה, אומרים לו כלום היית יותר נאה מיוסף הצדיק ואשת פוטיפר,

שהיתה מתקשטת לפניו והיתה יפת תואר ויפת מראה, ושבר את יצרו והכניע תאותו, ולא השגיח בה מעולם.

תשובת שמעיה ואבטליון לכהן הגדול

ומעלת התורה גדולה ונכבדת, כי שמעיה ואבטליון שהיתה בהם חכמה יתירה וחסידות, היו גרים מבני סנחריב, כמו שאמרו בתלמוד, מבני בניו של סנחריב למדו תורה ברבים, אינון שמעיה ואבטליון.

ויהי יום הכיפורים, אחר שהשלים כהן גדול עבודתו, הלכו אחריו זקני ישראל לשלחו ולהלוותו, ויפגעו את שמעיה ואבטליון, ויעזבו את כהן גדול וילכו אחרי שמעיה ואבטליון. ויחר הדבר מאד לכהן גדול, ויאמר להם ייתון בני עממיא בשלם, ויענוהו, ייתון בני עממיא לשלם דעבדין כעובדי אהרן, ולא ייתון בני אהרן לשלם דלא עבדין כעובדי אהרן. ושנינו במשנה, בעניין להחיות ולהשיב אבדה, ממזר תלמיד חכם קודם לכ"ג עם הארץ.

מעשה אונקלוס הגר

וכן נאמר באונקלוס הגר (ע"ז י'), אשר חבר את התרגום של תורה, והוא היה גר, וישמע עליו קיסר שנתגייר, וישלח מלאכים להביאוהו לפניו, וכראותם, ישב ודרש ואמר להם פירושי תורה ושכרה, עד שנתגיירו. וישלח עוד מלאכים שנית, ויצו אותם שלא יתווכחו עמו, כדי שלא יעשה להם כאשר עשה לראשונים. ויאמר להם, שמעו ממני דבר אחד. ויאמרו לו, מהו הדבר, ויאמר להם, מנהגו של עולם שילך העבד לפני אדוניו בנר ואבוקה להראותו הדרך, ויאמרו כן הוא. ויאמר להם, ראו מה עשה הקב"ה עם ישראל, שנאמר 'וה' הולך לפניהם יומם' וגו', ויפרש להם פירושים עד שנתגיירו.

וישלח המלך קיסר מלאכים שלישים, ויצום שלא ידברו עמו ולא ישמעו מפיו דבר. וילך עמהם, וישא עיניו וירא בפתח המזוזה, וישם ידו על המזוזה. ויאמרו לו, מה זאת, ויאמר להם, מנהגו של עולם מלך בשר ודם, לבא חדר בחדר לפנים, ושריו ועבדיו שומרים אותו ויושבים בשערים, והקדוש ברוך הוא אינו עושה כן, אלא מביא אותם לפנים מביתם, והוא יושב על פתחי ביתם לשמרם, שנאמר 'ה' ישמר צאתך ובואך' וגו', ונתגיירו גם הם בראותם זאת. ובראות קיסר כך, נמנע מלשלוח עוד מלאכים.

ראה גדולתו של חסיד זה במעשיו, והוא היה גר אוהב חכמה ותורה.

(עדיות סוף פ"ה) בקש בן אחד מאביו שחלה ונטה למות, ופייס מאביו שיצוה עליו לחבריו לקרבו, ויאמר לו, בני, מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך, אחז"ל, הזהרו בעמי הארץ שמא מהן תורה יוצאה. אבל, אומר לך מקצת מדותם, שאם למדו אותם מעט, הם גסי הרוח בעולם, והם חושבים שהשיגו כל החכמות ומתהללים באותו המעט שלמדו, ויתועבו בני אדם, שנאמר 'בלב נכון תנוח חכמה' וגו', זהו תלמיד חכם בן עם הארץ.

אמר עולא, היינו דאמרי אינשי, איסתרא בלגינא, קיש קיש קריא. פירוש, המעט תירוש בצפחת, קש קש תקרא כשיניעו הצפחת, ואם הצפחת מלאה, אפילו יניעו אותה לא ישמע מה שבתוכה. ומנהג ההדיוטים, אם ישאלו שאלה לחכמים, ימהרו להשיב תשובה טרם גדולים מהם. והחכם הנבון, לא ימהר להשיב כמו מנהג ההדיוטים, כמו שאמרו חכמים 'ויאמר ממוכן לפני המלך', מכאן שקטן קופץ בראש, לפי שהיה קטנם של השרים, לפי שהוא בסוף פסוק, שנאמר 'והקרוב אליו כרשנא' וגו', ובסופם כתב ממוכן, ולפי שדבר במהירות לפני השרים נקרא הדיוט.

אבל ראוי לאדם לדבר במקום שאין גדול, ממנו כפי כפי שאמרו, באתרא דלית גבר, תמן הוי גבר, ובאתר ראית גבר, תמן לא תהוי גבר. על כן לא תמצא לגוף טוב משתיקה, כמו שאמרו, יפה שתיקה לחכמים כ"ש לטפשים. ואמרו עוד, מלה בסלע ושתיקה בשתים. ואמרו, סמא דכולא משתוקא. כלו', עיקר כל דבר שתיקה.

אבל יש מקומות שצריך משכיל לדבר וללמד ולייסר, וגם להזהיר בני אדם להדריכם בדרך ישר, דא"ר יצחק, מאי דכתיב 'האמנם אלם צדק תדברון' וגו', מה אומנותו של אדם בעולם הזה, שישים עצמו כאלם. יכול אפילו לדברי תורה, תלמוד לומר צדק תדברון. ואמר דוד ע"ה, 'ולשוני תהגה צדקך' וגו', ואחז"ל, לפיכך זכה הלל שבקש תורה ולמד אותה מתוך עוני. וכבר היתה בו מדה טובה ולב טוב מאד, ועל כן היתה הלכה כמותו, בכל מקום שנחלקו בית שמאי ובית הלל הלכה כבית הלל לעולם, חוץ מהלכות מועטות, כבר הם מפורשים בפרק א' ממס' יבמות. והזכירו חכמים מעט ממדותיו הטובים ואמרו, לעולם יהא אדם ענוותן כהלל, ואל יהא קפדן כשמאי.

מעשה הלל ואורך רוחו

מעשה (שבת לה) בשני בני אדם שהמרו זה עם זה, ואמרו מי שילך ויקניט את הלל יטול ארבע מאות זוז, וילך האחד ערב שבת, והיה חופף ראשו לכבוד שבת, ויקרא מי כאן הלל מי כאן הלל, נתעטף ויצא לקראתו, אמר לו, מה אתה מבקש, אמר לו שאלה יש לי

לשאול, אמר לו, שאל בני שאל, אמר לו, מפני מה ראשן של בבלים אינן סגלגלים, א"ל, שאלה גדולה שאלת, א"ל, מפני שאין להם חיות.
וילך והמתין שעה אחת, וישב ויקרא מי כאן הלל, ונתעטף ויצא לקראתו, א"ל, מה אתה מבקש, א"ל, שאלה יש לי לשאול, א"ל, שאל בני שאל, א"ל, מפני מה עיניהם של תרמודיים הם תרוטות, א"ל, מפני שהם דרין במקום החול והרוח משיב ומסיע החול, ונכנס בעיניהן, על כן עיניהם כך.
והלך לדרכו והמתין שעה אחת וחזר, ואמר מי כאן הלל מי כאן הלל, ונתעטף ויצא לקראתו, וא"ל, מפני מה רגליהם של אפרקיים רחבות, א"ל, מפני שדרים בין בצעי המים. ובכל זאת לא היה כועס הלל.
וכשראה שלא יכול להקפידו, אמר לו, אתה הוא הלל נשיא ישראל, אמר לו הן, א"ל, א"כ אל ירבו כמותך בישראל, אמר לו בני מפני מה, אמר לו, מפני שאבדת ממני ארבע מאות זוז. אמר לו, הוי זהיר ברוחך, כדאי הלל שתפסיד על ידו ד' מאות, והלל אל יקפיד. ומעשיות החסיד הזה עצמו מספר.
ע"כ צריך אדם להרחיב לבו לשמח בחלקו, ואל יבהל ואל יכעס, כמו שנאמר 'כי כעס בחיק כסילים ינוח'. ונאמר, 'והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך'. ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן, כל הכועס, כל מיני גיהנם שולטין בו, שנאמר 'והעבר רעה מבשרך', ואין רעה אלא גיהנם, שנאמר, 'וגם רשע ליום רעה'.
ואמר רב הונא, כל אדם הכועס, אפילו שכינה אינה חשובה אצלו כלום, שנאמר רשע כגובה אפו בל ידרוש, אין אלהים כל מזמותיו. רבי ירמיה מדפתי, אמר אף משתכח תלמודו ומוסיף טפשות, שנאמר 'כי כעס בחיק כסילים ינוח', וכתיב 'וכסיל יפרוש אולת'.
רב הונא בר יצחק אמר, בידוע שעונותיו מרובים מזכיותיו, שנאמר 'ובעל חמה רב פשע'. ואמר עוד, איזהו שוטה, הקורע בגדיו. ואם לא היה הפסד לאיש בכעס כי אם נזק גופו, היה לו להרחיקו ממנו, כ"ש שגורם לעונות ולעבירות משונות, ויפסיד השכל ויאבד זכיות הרבה.
שאלוני תלמידי, למה נקראו בשמם לבדם החסידים הראשונים, ואשר באו אחריהם שלא היו כמותם, נקרא שמם מהם בלשון 'רבנן' 'רבי' ו'רב', ומפני נקרא שם הא' 'רב', ושם השני 'רבי', ושם הג' 'רבן'.
כך אחז"ל, גדול ממר רבי, וגדול מרבי רבן, וגדול מרבן שמו, והראשונים שהיו גדולים כמו שמעון הצדיק ואנטיגנוס ושמעיה ואבטליון והלל ושמאי ואחרים כמותם, עליהם

אמרו 'גדול מרבן שמו', אבל הנביאים, כגון חגי זכריה ומלאכי, אף מאור ישראל משה רבינו ע"ה, נקראו בשמם לא רבי ולא רבן, ומה שנאמר משה 'רבינו' ע"ה, כי כשנתהלל שהוא רבינו, לא לכבודו אלא לכבודנו, כי אם היינו אומרים משה רבי[נו], לפי שלמדנו תורה.

וחכמים שנקראו רבן ורבי, אל מי שהיה מן הנשיאים שהם מזרע הלל שהיה מזרע דוד מאמו ולא מאביו, נקרא שמם רבן, שהם היו נשיאים וראשי גליות, כמו רבן גמליאל ורבן שמעון בן גמליאל ורבן יוחנן בן זכאי, והנקראים רבי, הם חכמי ישראל, כפי שנאמר רבי מנין ליה קרו ליה רבן, ויהבינא רשותא למידן הקנסות.

ואמר רבינו הקדוש לרבי אליעזר בן שמעיה, חכימא עבידתך וגולתא דדהבא פרשי על רישך, ורבי קרו, לך ואת אמרת לקרתא אנא אזיל.

וכאשר נאמר דהוה מצטער רבי למסמך לרבי שמואל ירחינאה ולא הוה קא מסתייעא מלתא, עד שאמר לו אל תטריח עצמך בדבר הזה, כבר ראיתי ספר אדם, וכתוב בו בספר, שמואל הירחינאה חכים הוה, ורבי לא איתקרי, לפיכך ראשי החכמים נקראו רבי בארץ ישראל, אבל ראשי חכמי בבל נקראו רב, לפי שאמר, כל רב מבבל, וכל רבי מארץ ישראל.

וראשי גליות נקראו רבנא, הם המתיחסים מאבותם עד דוד המלך מלך ישראל, כמו שנאמר בתלמוד אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש.

ומהם נקראו מר, כמו מר עוקבא, מר יוחנן, מר זוטרא. אבל רבה, שמו אבא, ונקרא שמו רבה במקום רבי אבא, בדרך קצרה.

וכן אבייי היה שמו אבא והיה שמו נחמני, כמו שאמרו בתלמוד, והלכתא כנחמני, וזכרו בראשונה אבייי.

ופירש רבינו שרירא גאון זצ"ל, ומפני זה נקרא שמו אבייי, לפי שהיה בן אחות רבה בר נחמני, והיה תלמידו, והיה שמו נחמני, כלומר אביו של רבה, והיה קורא אותו רבה 'אבייי' כענין 'אבי' בלשון תרגום, והיו קורין אותו בני אדם כך אבייי. והנה פירשתי לך הכל בדרך קצרה, ואין להאריך לחכימא.

ואשוב לענין הספר, אחז"ל, כי ג' עשירים היו בארץ ישראל, והיו שמותם כמעשיהם, האחד, כלבא שבוע, כבר זכרנו למעלה. והשני, היה נקדימון בן גוריון, כפי מעשהו שנקדה לו החמה, כלומר שזרח לו השמש בערב אחרי ביאתו, מפני שבטח בה' נעשה לו נס גדול, כענין שנאמר 'והבוטח בה' חסד יסובבנו'.

מעשה נקדימון בן גוריון שנקדה לו חמה

מעשה (תענית יח) שכשעלו ישראל לרגל לבית המקדש ולא היה להם מים לשתות, וילך נקדימון בן גוריון לשר אחד משרי המלך, ויבקש ממנו מעין אחד שיהיה לו בהלואה עד זמן קצוב, ואם גשמים יהיו יורדין עד שימלא המעין, הרי טוב, ואם לא, יתן נקדימון י"ב ככרי כסף, ויתן לו המעין וישתו כל העם הבאים לרגל. ויבש המעין.

ויהי היום שפסק עם השר פסיקה זו, שלח לו השר לתת המים או הכסף, ויאמר, המתן עד חצי יום, המתין ולא ירדו הגשמים, א"ל, המתן לי היום, ואם לא ירדו גשמים אתן לך הכסף שפסקתי עמך. ויאמר השר בלבו, כל השנה לא ירדו גשמים, והיתה בצורת, והיום זרחה השמש בלא עבים בשמים. ולא ידע הכסיל כי תשועת ה' כהרף עין. וישמח השר מאד שבטח לקחת הכסף מן נקדימון, וילך לבית המרחץ. וילך נקדימון לבית המקדש ויתפלל לפני הקב"ה, ויאמר, רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שלא עשיתי זה הדבר לכבודי, ולא לכבוד נפשי, ולא לקחתי המים, אלא לכבוד שמך הגדול, ולכבוד ישראל בניך הבאים לרגל שלא ימותו בצמא . ויהי טרם כלה לדבר, והשמים התקדרו בעבים ורוח, וירדו גשמים לרוב מאד, ולא יצא השר מבית המרחץ עד שנתמלא המעין מים. ויהי בצאתו, ויפגע השר את נקדימון יוצא מבית המקדש, ויאמר לו, אני יודע כי לא ירדו הגשמים האלו בשעה קלה אלא בעבורך, אבל יש לומר לך שתזרח השמש ויתברר שירדו הגשמים ביום פסיקתנו, כי אני אומר שכבר בא השמש, ואם לא תעשה, תשקול לי.

וישב נקדימון לבית המקדש ויאמר, רבון העולמים, כאשר הגדלת חסדך בראשונה, עשה עמי חסד באחרונה. וישמע ה' תפילתו, ויזרח השמש, וינצל מיד השר. לפיכך נקרא שמו נקדימון בן גוריון.

השלישי, ציצית הכסת. נקרא שמו כן, מפני שני עניינים. האחד, שהיה יושב על הכסת בין אנשים וכסאות אנשים חשובים. והשני, שהיה כסאו באמצע כסאות נשיאים גדולים כמו הציצית בטליתות.

מעשה החסיד והקצב שיהיו שכנים לעוה"ב

ויהי איש אחד, תלמיד חכם חסיד עניו, בקש מאלהיו להודיעו מי יהיה חבירו בעולם הבא, ויצם ימים רבים וירבה תפלה ותחנוני,ם עד שנאמר לו בחלום הלילה פלוני הקצב יהיה חבירך. ויקץ משנתו דואג ונאנח סר וזעף, ויחזור להתענות ולחלות לפני ה'. ויאמרו לו בחלום, כבר הודעתיך כי פלוני הוא חבירך בעולם הבא. כשמוע הדבר, נדהם ונאנח ובכה בכי גדול על דבר זה. וישמע קול קורא מן השמים, לולי שאתה חסיד ויש בך

מעשים טובים, כי בן מות אתה, מדוע חרה לך על שאמרתי לך שפלוני הקצב הוא חבירך, הידעת את אשר עשה פלוני הקצב מעשים טובים שלא יוכל כל אדם לעשותם, ומעלתו מעלה גדולה בעולם הבא.

ויקם התלמיד בבקר, וישכם לחנות הקצב, ויתן לו שלום, וישב עמו, ויאמר לו, רצוני שתודיעני מעשיך וחסדיך בעולמך. ויאמר לו, אדוני, אתה רואה מלאכתי, ומכל מה שאני מרויח, אני נותן החצי בצדקה, והחצי מתפרנס ממנו אני ואנשי ביתי.

ויאמר לו התלמיד, אנשים רבים נותנין צדקה יותר מזה, אבל הודיעני אם עשית דבר שלא יוכל כל אדם לעשות. ויחריש הקצב שעה גדולה, ויאמר לו, אדוני, זכרתי דבר שעשיתי היום כמה שנים. ויאמר לו החכם, מה היה הדבר, ויאמר, הייתי ביום [מ]ימים שעברו מתעסק במלאכתי, והנה ארחת כותים באה, ובה שבויים רבים, וביניהם נערה קטנה בוכה במר נפש, ואקרב אליה, ואמרתי לה, בתי, למה תבכי ולמה תצעקי. ותאמר לי, אדוני, אני יהודית, ואני מפחדת שמא יוציאוני הכופרים האלו מכלל ישראל, והיה רצוני לצאת במקום ישראל, אולי יפדוני היהודים מיד הכותים. כשמעי דבריה, הרך לבבי, וחמלתי עליה, ואמרתי לה, החרישי והאמיני, כי אני אפדך. ואלך מיד לאדוניה, ואקנה את הנערה בדמים הרבה, ואביא בדמיה יותר מממוני. והיתה הנערה בת י"ב שנה, והבאתיה לביתי, והלבשתיה עד שגדלה, ויהי לי בן יחיד בן כ"א שנה. ויהי היום, דברתי עמו בסתר ופייסתיו בדברי ההגונים, ואמרתי לו, בני, קבל עצתי ועשה מצותי ומלא רצוני, למען ייטב לך בעולם הזה ובעולם הבא, אמר לי, אמור מה שתרצה כי לא אסור ממצותיך ימין ושמאל, אמרתי, רצוני שתשא את הנערה הזאת לאשה, ואני אעשה לכם בגדים ותכשיטין חשובים במאוד. ויאמר לי, הנני בידך עשה הטוב בעיניך. וישמח לבי עד מאוד, ואתקן כל צרכם מחוט ועד שרוך נעל, לא חסרתי דבר, ועשיתי סעודת גדולה לחופה, ולא הנחתי מכל בני העיר שלא באו לשם, וכל העניים, ואושיב את העניים בצד בני העיר כדי שלא יתביישו, ואשים לפניהם מאכלים ומטעמים, ויאכלו וישתו שמחים וטובי לב, זולתי שלחן אחד שלא היו אוכלין כלום, ואמרתי להם, אחי, למה תעשו כזה, שמא מצאתם במטעמי שום דופי, אמרו לי ח"ו, כי לא ראינו מעולם טוב ממנו, אבל העני הזה שהושבת עמנו, בוכה ודמוע ונאנח מעת שישב בכאן, וע"כ לא נוכל לאכול מפני אנחתו ובכיתו .

ואקח אותו בידי ואוציאהו לחוץ לבדו, ואמרתי לו, אחי למה הרעות לי, ולמה תעצב בני החופה, הודיעני מה לך ולמה ירע לבבך, אל תכסה ממני כלום, אם יש עליך חוב אתן לך, ואם אתה צריך הלואה אלוה לך. ויאמר לו, חוב אין לי עלי, ואיני צריך הלואה, אבל

אני בוכה על הנערה שתשא אותה לבנך, שהיא מעיר פלוני, ואני קדשתי אותה היום כמה שנים, והיא מאורשת לי, ונשבית היא, ואני אחריה באתי, והנה שטר קידושיה בידי. ויוציא השטר וראה כדבריו. ואמרתי לו, היש לך אות בנערה הזאת. אמר לי, ראיתיה פעם אחד בבית אביה, וראיתי בגופה אות כך וכך במקום פלוני. והאמנתי בדבריו. ואמרתי לו התחזק והתאפק, כי אני אמלא מאוייך, ואקרא את בני. ואמרתי לו, בני אתה עשית רצוני בדבר הנערה הזאת, ועתה מלא מאויי בכל מה שאומר לך, ויהיה טוב לך. ויאמר לי, כאשר עשיתי בראשונה בעבורך, כן אעשה עתה, לא אמרה את פיך. ואמרתי לו, הנערה הזאת היא מקודשת לבלעדך, וכבר ראיתי שטר קידושיה, והנה האיש שקידשה בכאן, והיא אסורה עליך. ועתה, רצוני שתתן לו כל מה שעשיתי לך, מבגדים ותכשיטין, ותחזירה לבעלה ותזכה לשכר טוב, ואני אתן לך אשה טובה מזו, ואעשה לך כפלים מזה, ויאמר לי, כן תעשה, ואני אעשה כאשר דברת.

ואביא את האיש האורח ואת הנערה, ואעמידם בחופה, והשושבינים לפניהם, ויברכו ברכת נישואין, ואתן להם כל מה שהיה בביתי, ואוציא להם כל מה שהיה מזומן לבני, וישבו עמי ימים רבים שמחים וטובי לב אין מחסור כל דבר, ושכחו עמלם וצרתם, עד שרצו לשוב לעירם, ואתן להם מתנות טובות וצדה לדרך, ואשלחם לשלום, והייתי שואל בכל עת לעוברי דרך לשלומם. ויאמר לו התלמיד ברוך אתה לה' שהניחות לבבי ושמחתי כי אתה מחברי לעולם הבא.

מעשה אבייי ושכנו הספר

אבייי נעצב ונדהם ימים רבים מפני שאמרו לו שחלקו לעולם הבא עם פלוני הספר שכנו, והיה נותן לאבייי שלום בכל ערב שבת. ואמרו לו בחלום, דע כי האיש הזה, יש בו מעשים טובים שלא תוכל לעשותם, כי הוא עושה מקום מיוחד לנשים להקזה, שלא תגלה לפני האנשים, כי יש לו חלוק רחב, ומקום הקזה שבו יש בו נקבים רבים, וכשיקיז אשה ילבש אותה שלא יסתכל בה.

ועוד יש לו מקום חוץ לחנותו, ישימו שם שכרו אם מעט ואם הרבה, ומי שאין לו מה שיתן, יבא בלא בושה ויעשה כל צרכו וילך לדרכו. והוא לא ידע מי נתן ומי לא נתן כלום. לפיכך המקום נעלם ממראה עיניו, שלא יראהו, ובלילה יפתח ויקח מה שימצא ויתפרנס ממנו עם אנשי ביתו. ונותן בצדקה מקצתו. על כן הוא זוכה להיות במחיצתן של צדיקים. וייטב הדבר בעיני אבייי ותשקוט נפשו ויסר מצרתו ואנחתו.

מעשה בתינוק שנשבה, וניצול בזכות ספר בראשית

מעשה (א"ז פי"ז) באדם אחד, שהיה לו בן יחיד, ויגדל הנער ויגמל, ויהי בן שלש שנים, וכתב לו ספר בראשית, וישם אותו בבית המדרש לקרוא.
ויהי היום, ויבאו צובאים על העיר, וישבו את הנער בכלל השבויים, וספר חומש בידו, ולאחר הוליכוהו למדינה של מלך, ויאסרוהו בבית הסוהר, וישימו את ספרו בבית המלך.
ויהי לילה אחת, נדדה שנת המלך, ויאמר להביא את ספריו ולקרות לפניו, וימצא ספר הנער ביניהם, ולא ידע אחד מהם לקרא בו. ויצו המלך ויביאו הנער לפניו, וישימו בחיקו הספר. וכשראהו, בכה בכי גדול. ויאמר לו המלך, אל תירא בני, למה אתה בוכה. ויען הנער ואמר למלך, לא אני ירא ממך, אלא ממי שאמר והיה העולם. ויאמר לו המלך, התוכל לדעת מה כתוב בספר זה, ויאמר לו כן. ויאמר, קרא לפני. ויקרא מן בראשית עד ויכלו, ויפרש אותו פי' יפה. וישב המלך על המטה, ויאמר, יתברך אלהי השמים והארץ. ויצו המלך להלביש את הנער, ויושיבוהו לפניו, ויאמר לו, בן מי אתה, ויאמר, בן פלוני, והייתי בן יחיד לאבי ולאמי, וישבו אותי מן ידי רבי שהייתי לומד לפניו בספר זה שעשה לי אבי. כי אני יודע אנחות אבי ואמי ובכייתם ואנחתם עלי. ויאמר לו המלך, אמנם ידעתי כי בעבורך נדדה שנתי הלילה הזה. ועתה, אל תירא, כי אני אצוה להוליכך לאביך. ויהי בבוקר, ויצו המלך להרכיבו ולתת לו מתנות רבות, ולשלחו לעירו, ויעשו כן. ויגיע לבית אביו בכבוד גדול, ויספר להם כל מעשהו, ויברכו ויהללו את ה' המושיע והעונה בצרה למרי נפש, שהגדיל לעשות עמם ועם יחידם כחסד הגדול הזה, והיתה סבה טובה מהקב"ה שלמדו את הנער בראשונה ספר בראשית, להנצל מיד שוביו, כי מנהגנו ללמד את התינוק בראשונה ספר ויקרא.

טעם שמתחילים הלימוד עם הילדים בספר ויקרא

ואני נסים, שאלתי בילדותי את אבא מורי הרב הרא"ש, ואני קורא לפניו בספר ויקרא, ואמרתי לו אבי מפני מה מתחילים את התינוק לקרות תחלה בספר ויקרא ולא יתחילו מן בראשית שהוא תחלת התורה, ויאמר לי, בני, יפה שאלת מאד, ברוך אתה לה', ויאמר לי, הקרבנות הם היו כפרה לחטאת ישראל ולסליחה לעונותם, וכשחרב ב"ה שיבנה במהרה בימינו ושבתו הקרבנות ובטלו העולות, תקנו רז"ל ללמוד את בנינו תחלה בספר ויקרא, שתחשב קריאתם בקרבנות כאלו הקרבנו קרבנות ועולות לפני הקב"ה, ויכפר לנו על כל חטאתינו.

וראיתי לחכמים פי' אחר, מפני מה מתחילין לתינוקות בתורת כהנים, אם כן יתחילו מן בראשית, אלא מה התינוקות טהורים, אף הקרבנות טהורים, יבאו טהורים ויתעסקו בטהורים. אלו הפירושים שניהם יתכנו אינן מכחישין זה את זה.

מעשה בחכם שהצדיק הדין באיבוד בניו

מעשה (עי' במדרש משלי פסוק אשת חיל) בחכם א' שהיו לו שני בנים בני זקונים, ומרוב חבתו בהם, היה מוליכם עמו לבית הכנסת, ולא היה מאמין אותם עם שום אדם. ויהי יום, יום שבת, יצא כמנהגו עמם לבית הכנסת, וקדמו הם לאביהם. והיה בדרך קיר נטוי לנפול, ונפל על ב' הנערים, ואביהם ראה ויתאפק, ויכנס לבית הכנסת ויתפלל תפלתו, ולאדם לא הגיד מאומה.

ויבא אל ביתו, וכשלא ראתה אשתו הנערים כבד מאד הדבר. ותאמר לו, איה הנערים, למה זה עזבתם, ולא היה מנהגך כך. אמר לה הנחתים אצל איש אחד שהוא כנפשי. ויאמר לה, פלוני החכם פייסני שיסעדו עמו היום, ולערב אלך ואביאם ויאכלו וישתו. וילך החכם להתפלל תפלת המנחה, וישב לביתו, ותרא האשה שלא הביא הנערים. ותאמר, שמא אבדו הנערים או מתו, ובעלה לא רצה לגלות לה, מפני חמל עליה שלא תצא מדעתה. ותאמר לו, אדוני אני שואל אותך דבר אחד, א"ל אמרי מה שתרצי.

אמרה לו איש פלוני הפקיד אצלי פקדון מהיום ימים, ועתה בא לבקש פקדונו, היש רצונך שאחזיר לו אם לאו. אמר לה, האמת והישר שתמהרי ותשיב לו פקדונו. אמרה לו כך משפטיך אתה חרצת, הקב"ה הפקיד אצלנו שני פקדונות, ועכשיו שלח ולקח אותם, אנו חייבין להתאפק ולהצדיק דינו עלינו, ולהללו ולשבחו על הרעה כמו על הטובה. וינחם האיש בדבריה, ויתאפק ויתתמה על שכלה ובינתה וחסידותה. ויצדיקו שניהם דין היוצר עליהם.

ויהי בלילה ההוא, בא בעל הבית הקיר שנפל להוציא העצים והקורות וכלי הבית, וימצא את הנערים חיים, ויוליכם אל ביתם לאבותם, והם מתנחמין זה עם זה ומצדיקים דין יוצרם. נכנסו עליהם, ויראום ויתמהו איש אל רעהו, וינשקום ויחבקום, וישאלום היאך ניצולו, ויאמרו להם, נפלה הקורה ונטה עליה הקיר, ואחר כך נפל הקיר על הקורה, ונמלטנו תחת הקורה.

בא וראה כמה גדול שכר הצדיקים אלו על רוב התאפקם, ונתן להם הקב"ה מעט שכרם בעולם הזה, ונשאר השכר קיים לעולם הבא.

מעשה יהודית

מעשה (מעשה יהודית) שבא מלך הגוים על ירושלים בארבעים אלף גבורי חיל, ויצר עליה ימים רבים, ויקוצו בני ישראל מפניהם במצור ובמצוק, ויהיו בצרה גדולה. והיתה בירושלים נערה מבנות הנביאים, וכראותה כי גדול השבר ועוצם הצער, ותשם נפשה בכפה, ותצא עם שפחתה, ותגיע עד שערי העיר, ותאמר לשוערים פתחו השערים ואצא, אולי יעשה לי הקב"ה אות ופלא, ואהרוג את הכופר הזה ויושעו ישראל על ידי.

ויאמרו לה, לא נפתח כי אנו מפחדים שמא אהבת אחד מפרשי המלך להנשא לו, או שמא תעשה תחבולות על העיר ללוכדה. ותאמר, ח"ו, אלא אנכי בוטחת ברחמי שמים שיעזרוני על האויב הזה ותשבע להם בה' אלהי ישראל, ויפתחו השערים, ותצא עם שפחתה ותלך עד אהל המלך, ותבא לפניו הנערה, יפה עד מאד, וכראות אותה המלך, מצאה חן בעיניו, ותשא חסד לפניו, ויאמר לה המלך, מי את בתי, ואי מזה באת, ואנה תלכי. ותאמר לו, מבנות הנביאים אנכי, שמעתי מאבי שתכבוש את העיר ותתפוש אותה, ואבא לבקש על נפשי ונפש בית אבי למלטנו כשתקח העיר. ויאמר לה המלך אני אעשה כדבריך, ואני רוצה לקחתך לי לאשה. ותאמר לו, אדוני המלך, הנני כאחת שפחותיך, עשה הטוב בעיניך. אבל אודיעך אדוני המלך, שאנכי נדה, ובערב אנכי ראויה לטבילה, צוה את עבדיך בערב כשיראו שתי נשים למעין, שלא יפנו בנו, ואל ידברו עמנו מטוב עד רע, ואלך ואטבול ואשוב אליך. ויצו המלך להעשות כן, וישמח שמחה גדולה בנערה ובבשורה שבשרה למלך. ויאסוף כל שריו ועבדיו, ויעש להם משתה, ויאכל וישת מן היין וישכר וירדם. וילכו כלם איש לאהליו ולא נשאר עם המלך זולתי הנערה והשפחה. ותכון הנערה לבה לשמים, ותקם ותשלוף את החרב, ותכרות בה ראש המלך, ותשא ראשו בדדיה, ותלכנה שתיהן, ותעברנה במחנה, ואין דובר להן דבר, עד שהגיעו לשערי ירושלים, ותקרא לשוערים ותאמר להם, פתחו השער, כי הקב"ה עזרני והרגתי את האויב. ולא האמינו לדבריה.

ויהי למלך שר אחד משריו, והיה אומר למלך חדל מאומה זו, אל תצורם ואל תתגר בם מלחמה, כי אלהיהם עמם ואהבם ולא יסגירם בידך, ראה מה עשה לאשר היו מלפניך, למלכים הראשונים ולשרים שצרו על ישראל מה היתה אחריתם, והיה למלך מונה תוכחות עד שקצף עליו המלך ויצו המלך לקשרוולתלותו חי אצל שער העיר. וכראות הנערה כי אינם רוצים לפתוח השער, אמרה להם, אם לא תאמינו לי, הנה השר התלוי יכיר את ראשו, ויאמינו לדברי הנערה, ויפתחו השער, ויראו את הראש לשר התלוי, ויכירהו השר, ויאמר ברוך ה' אשר הסגיר אותו בידכם והציל אתכם מידו.

וישמע הדבר, ויתקבצו בחורי ישראל וגבוריו, ויקחו את חרבותם בידם, ויבאו עד המחנה, והיו הם קוראים בקול רם שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ויראו אנשי המחנה אותם, וילכו לאהל המלך, ויראו כי מת גבורם, וינוסו ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם וכל חילם, וימלטו את נפשם. וירדפו ישראל אחריהם עד אנטוכיא, וישובו בשלום. ויבוזו בהם ביזה הרבה מאד.

ויתקבצו זקני ישראל והחכמים, ויבאו בית ה', ויברכו ויהללו את ה' המניח להם מכל אויביהם, והמושיעם בעת צרתם תמיד, והמקיים דבריו בהם 'ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא' וגו'. הוא ברחמיו יעשה נסים ונפלאות עמנו בעת ובעונה הזאת, כאשר עשה עם אבותינו.

מעשה העשיר שטמן כספו בבית הקברות

אמרו חכמינו ז"ל, שהיה איש אחד עשיר גדול מאד, והיה חושב בלבו ואומר, מה יתרון לי בכל עמלי, ומה יועיל עשרי והוני בשעת מותי. והיו אומרים לו בני אדם לעשות צדקה וחסד מהונו, והוא ילונו בכל עמלו, ויהיה לו צדה לדרך, כי העושר אינו עומד, וקל מהרה יאבד, שנאמר 'התעיף עיניך בו ואיננו' וגו'. וישבע שלא יתן צדקה מהונו, אלא למי שנתיאש בטחונו מהעולם הזה.

ויהי יום אחד, ויצא חוץ לעיר, וירא עני אחד יושב באשפה, ועליו בלויי סחבות שהיה מתכסה בהן, ויאמר בלבו, אמנם כי זה העני נואש מטוב העולם, והוא מיחל המות, לפי שהוא בצער גדול מעוני, ואין לו בטחון בעה"ז. ויתן לו מאה דינרין. ויתמה העני מאד, ויאמר לו העני, מדוע נתת לי הממון הרב הזה לבדי בין כל עניי העיר. ויאמר לו, מפני שנשבעתי שלא אתן צדקה אלא למי שנואש מטוב העולם הזה. ויאמר לו האביון, הטפש הכסיל והכופר הוא נואש מטוב העולם, כי אני בוטח בה' ובחסד בוראי ומיחל לרחמיו בכל עת ורגע ועונה, שנאמר 'ורחמיו על כל מעשיו', הלא קרית 'מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון' וגו', הלא תדע כי אין לה' מעצור להרים אותי ולהעשירני ולהושיעני מן הצרה הזאת, עזוב הטפשות הזאת והרחיקה ממך ויהיה טוב לך.

ויאמר לו העשיר, לא היה שכרי שרחמתי וחמלתי עליך, אלא שחרפתני וגדפתני. ויאמר לו העני, אתה חשבת שחמלת עלי, ולא היה כן, אלא שהרגתני, כי לא נתיאשו מטוב העולם כי אם המתים. ויאמר העשיר בלבו, אם כן איפוא אלך לבית הקברות, ואקבור את הממון הזה שם עם המתים שנתיאשו מטוב העולם הזה, ויעש כן.

ויעברו עליו זמנים, ויתרושש העשיר, ולא נשאר לו כלום. וכראותו כי צר לו, וילך ויחפור בבית הקברות להוציא הממון שטמן שם להתפרנס ממנו, וימצאוהו השומרים, ויתפשוהו ויביאוהו לשר העיר. ויהי שר העיר אותו העני של אשפה, לפי שהיה בן טובים, וכשמת שר העיר נקבצו אנשי העיר וישימו את העני הזה בן טובים עליהם לראש ולקצין. וכאשר הביאו את האיש החופר בבית הקברות, ויאמרו לשר, אדונינו זה האיש מצאנו חופר הקברים להפשיט המתים מתכריכיהן. וירא אותו השר, ויכירהו, ויתנכר אליו, וידבר אליו קשות. ויאמר לו, אדוני, חס ושלום, כי לא עלה על לבי לעולם הנבלה הזאת, אבל אירע לי כך וכך. ויספר לו את כל אשר קרהו בממון שטמן בבית הקברות. ויאמר לו השר, התכירני, ויאמר לו היאך יכיר עבר לאדוניו, ויאמר לו השר אני הוא העני שהייתי יושב באשפה שאמרת לי שנואשתי מטוב העולם. ויקם אליו ויחבקהו וינשקהו, ויצו להוציא את הממון מבית הקברות לתת אותו לו. ויצו עוד לתת לו ארוחה ומשאת מבית השר דבר יום ביומו כל ימי חייו.
יתברך ויתעלה משפיל ומרים מוריש ומעשיר שנאמר מקים מעפר דל וגו'.

מעשה העני שהעשירו אליהו הנביא

אמרו חז"ל, שהיה איש אחד עני ביותר, והיו לו ה' בנים, ואשתו. ויהי היום, יום אחד, ויצר נפשו מאד שלא היה לו פרוטה ומחיה. ותאמר לו אשתו, קום ולך לשוק, אולי יזמין לך הקב"ה פרנסה ולא נמות ברעב. ויאמר לה, אנה אלך, כי אין לי קרוב ולא אח ולא אהוב להושיעני בצרה הזאת, אלא רחמי שמים. ותחרש האשה, וירעבו הילדים ויבכו ויזעקו ללחם. ותוסף אשתו לדבר לו לאמר, צא לשוק, ואל תראה במות הילדים. ויאמר לה, היאך אצא ערום ועריה. והיה לאשה לבוש קרעים, ותתן אותו לאישה להתכסות בו, ויצא לחוץ העיר, ויעמוד משתאה ולא ידע אנה ואנה ילך, ויבכה, וישא עיניו לשמים ויאמר, רבון העולמים, אתה יודע שאין שיראה בעניי ודלדולי שירחם עלי, ולא אח ולא קרוב ולא אהוב, ועוללי קטנים רעבים צועקים ברעב, יהי חסדך עלינו, או אסוף אותנו ברחמיך וננוח מעצבוננו.
ותעל שועתו אל האלהים השמימה, והנה אליהו זכור לטוב. ואמר לו, מה לך כי תבכה. ויגד לו קורותיו ותלאותיו. ויאמר לו, אל תירא, החרש קח אותי ומכרני בשוק, ותקח מחירי ותחיה בו. ויאמר לו אדוני, ואיך אמכרך, ובני אדם יודעין שאין לי עבד, ואני מפחד שמא יאמרו כי אתה אדוני ואני העבד. ויאמר לו אליהו, עשה מצותי ומכרני, וכשתמכרני תתן לי מהם זוז אחד. ויעש כן, ויוליכהו בשוק, ויהי כל הרואה אותו חשבו

כי האיש העני היה עבד, ואליהו היה אדוניו, עד ששאלו את אליהו ויאמר, הוא אדוני ואני עבדו.
ויעבר משם אחד משרי המלך, ויראהו וייטב בעיניו לקנותו למלך, ויעמד, ויכריזו עליו עד שמנים אלף דינרין. ויאמר לו אליהו, מכור אותי לשר הזה, ואל תקח תוספת עלי. ויעש כן, ויקח מן השר שמנים אלף דינרין, ויתן לאליהו דינר אחד, ויחזירהו לידו. ויאמר לו, קח ותחיה בו אתה ואנשי ביתך, ואל ישיג אותך חוסר ועוני כל ימיך. וילך אליהו עם השר.
וישב האיש אל ביתו, וימצא את אשתו ואת בניו עטופים ברעב, וישם לפניהם לחם ויין, ויאכלו וישתו ויותירו וישבעו. ותשאלהו אשתו, ויגד לה את כל אשר קרהו. ותאמר לו, עשית עצתי, והיה טוב לך. כי אם היית מתעצל, היינו מתים ברעב. ויהי מהיום ההוא והלאה, ויברך ה' את האיש, ויהי עשיר גדול לאין חקר, ולא ראה חוסר וצוקה כל ימיו, ולא בניו אחריו.
ויביא השר את אליהו לפני המלך, והיה בלב המלך לבנות ארמון גדול חוץ לעיר, וקנה עבדים רבים להסיע אבנים ולכרות עצים ולתקן צרכי הבנין. וישאל המלך את אליהו, מה מלאכתך. ויאמר לו, אני חרש בקי' במלאכת בנין חשוב. וישמח המלך מאד, ויאמר לו, אני רוצה שתבנה לי ארמון גדול חוץ לעיר, וצורותיו ותכונותיו כך וכך. ויאמר לו, יהי כדברך. ויאמר לו המלך, אני רוצה שתמהר הבנין בששה חדשים, ותהיה חפשי, ואעשה עמך חסד. ויאמר לו אליהו, צוה את עבדיך, ויתקנו כל צרכי הבנין, ויעש כן. ויקם אליהו ויתפלל לה', וישאל ממנו לבנות הארמון כרצון המלך. וישמע אלהיו תפלתו, וימלא שאלתו, ויבנה הארמון ברגע קטון כרצון המלך, ותשלם המלאכה טרם עלות השחר. וילך אליהו לדרכו, ויוגד למלך. וילך לראות הארמון, וייטב בעיניו, וישמח שמחה גדולה, ויתמה מאד על זה. ויבוקש אליהו ולא נמצא. ויחשוב כי מלאך היה.
וילך אליהו לדרכו, ויפגע בו האיש אשר מכרהו, וישאלהו האיש לאמר, מה עשית עם השר. ויאמר לו, עשיתי מה שהיה מבקש ממני, ולא עברתי על דבריו, ולא רציתי שיפסיד ממונו, כי בניתי לו ארמון ששוה אלף פעמים ממה שנתן לי. ויברכהו האיש ויאמר לו, החייתנו אדוני. ויאמר לו אליהו, תן שבח לבורא שעשה עמך החסד הגדול הזה.
אמר תלמיד אחד, פעם אחד הלכתי לבבל, והיה לי מעט ממון שהרווחתי בעמל גדול ובעצב רב, ואבא ערב שבת לעיר, ואבקש למצא איש נאמן לתת לו הממון בפקדון עד יום ראשון. ואלך ואבא לבית הכנסת, ואמצא איש מתפלל לפני ההיכל, מתעטף בציצית, ובראשו תפילין, ואומר בלבי, לא אמצא בעולם ובעיר הזאת כמו זה להפקיד אצלו ממוני.

ואמתין עד שסיים תפלתו, ואתן לו שלום, ואומר לו, אדני, אני איש אורח, עתה באתי ויש לי מעט ממון, אולי אפקיד אותו אצלך, כי אני מאמין בך. וישלח ידו ויקח הכיס, ויוליכהו לביתו.

ואבא אליו יום ראשון, ואומר לו, עשה עמי חסד ותן לי כיסי שאני חפץ ללכת לדרכי. ויאמר לי, מי אתה, לא ראיתיך מעולם, ואיני יודע מה אתה שח, לא מעט ולא הרבה. כשמעי הדבר הזה, ותקצר נפשי למות, ואלך מר בחמת רוחי, סר וזעף, נואש מממוני, ואבכה ואומר, מה אעשה ואנה אלך, וממה אחיה. ואשתומם כל היום ההוא וכל הלילה. ואשכים עוד לביתו ואפייסהו, ואתחנן אליו, ולא יכלתי עמו. ואלך לבית הכנסת בלילה, ואומר, רבון העולמים, לא באיש הזה האמנתי להפקיד לו ממוני, אלא האמנתי בשמך הגדול שהיה חקוק בתפילין שבראשו, יהי נא חסדך עלי להושיעני ולהצילני מן הצרה הזאת. ואבכה בכי גדול מאד. ואתנמנם, ואראה בחלומי את אליהו ז"ל עומד עלי, ויאמר לי, אל תדהם ואל תתעצב, השכם בבקר לביתו, ואמור לאשתו, אמר בעליך שתתני לי הכיס שנתן לך ערב שבת וצוך להחביאו. וזה לך האות, שאכלתם חמץ בפסח, ולא התעניתם ביום הכיפורים.

ואיקץ ואשכים בבקר, ואעשה כדבריו. וכשמוע האשה הזאת מהרה לתת לי ממוני, ואלך לדרכי שמח וטוב לב, ואתמה על כל מעשה האיש הזה ועל מעשיו המשונים.

ויהי אחר כך, ויבא האיש לאשתו, ותגד לו בא אלי איש, ויאמר לי תני הכיס באות כך וכך נתתי לו והלך. ויאמר, לא שלחתיו ולא צויתיו. ויחר בעיניו שנתגלה קלונם וחרפתם, ויאמר, אם כן איפה, לכי ונחזור לדתנו הראשון, ויעשו כן, ויצאו מן הכלל, כי היו בראשונה כותים ונתגיירו, וישובו לאשר היו בתחלה.

שבעת החנפים

לפיכך הזהירונו רז"ל להשמר מאדם חנף כמנהג הזה, שיראה לבני אדם שהוא חסיד וישר, והוא חנף ורשע לה' ולבריות, ואמרו שהוא מכלה עולם, ואמרו בברייתא (סוטה כ"א) שבע פרושים מבלי עולם. ואלו הן:

הראשון, פרוש 'שכמי'. מאי שכמי, העושה כמעשה שכם. לפי שלא עשו מצוה זו ולא נימולו לשם שמים, אלא לישא את בת יעקב. וכן היו אומרים אנשי שכם איש אל רעהו, שכם ישא אחת ואנו נמול בשר ערלתנו, לפיכך שלא עשו מצוה זו לשם שמים אלא מפני אימת שכם וחמור אביו.

ואמרו בתלמוד ירושלמי בפרק הרואה פירוש אחר, פרוש שכמי, כלו' טעון מצותיו על כתפו, בלא עיקר בלא לב ולב רמאי.
השני, פרוש 'נקפי', המנקף את רגליו בהליכתו ואומר, הלכתי היום בעשיית מצוה, קניתי לולב ועצי ערבה, והלכתי למקום רחוק למילה ולברכת כלה, עד שנקפו רגלי. והוא מכזב בדברים לדבר חנף ותועבה.
השלישי, פרוש 'קיזה', המקיז דם לכתלים שהוא מחכך לכתלים שלא יגע לבני אדם, שיחשבו שהוא טהור מכל בני אדם.
הד', פרוש מרוניא, דמפסיע מרוניא, שילך בכפיית ראש כאגמון, וידוך העפר כאשר דכו במדוכה, להראות חנופה, שלא יתקן לשאת ראשו.
הה' והו', זהו פרוש מאהבה פרוש מיראה, העושה מצוה לאהבת בני אדם להיות לו דבר טוב ושם טוב, או שעשה להיות לו שכר מהקב"ה ושיסיר עניו ודלדולו ושירפאהו מנגעי לבבו.
ואמרו אביי ורבא לרבה, חסר מהם פרוש מאהבה ומיראה, לפי שיתכן שתהיה אחריתם טובה ויעשו לש"ש, שמתוך שלא לשמה באים לשמה, לפיכך אינן מבלי עולם.
ואמר רב נחמן דמיטמרא מיטמרא, ודמיגליא מיגליא. כלומר מה שבלבבכם נכסה ונעלם ממנו, יגלה לנו הקב"ה וינקום נקמתינו מחנפים אלו שדבקו לכותלים ואין תוכן כברם.
ויאמר ינאי המלך לאשתו, אל תיראי לא מן הפרושים וכו', אלא מן הצבועים שדומין לפרושים שמעשיהם כזמרי ומבקשים שכר כפינחס.
וכן (יומא פ"ג) אירע כמעשה הזה לרבי יהודה ורבי יוסי ורבי מאיר, שהלכו שלשתם בדרך, והגיעו ערב שבת לעיר אחת, ויתארחו בבית איש, וישאלוהו מה שמו, ויאמר להם כידור, ויפקידו אצלו ר' יהודה ורבי יוסי כיסיהם. והלך רבי מאיר והטמין כיסו בבית הקברות. וישבתו עמו.
וישכימו יום ראשון ללכת לדרכם, וילך ר' מאיר, וימצא את כיסו, ויאמרו לו ר' יהודה ורבי יוסי, תן לנו כיסנו. ויאמר להם, לא הפקדתם אצלי מאומה. ויתחננו לו, ויאמרו שיקח מקצת הממון, ויתן להם מקצתו. ולא יכלו עמו בשום פנים. ותקצר נפשם למות, ויתעצבו האנשים. ויאמרו לרבי מאיר, מפני מה מנעת להפקיד כיסך אצלו. ויאמר להם, כששאלנו מה שמו ואמר לנו כידור, אמרתי, 'כי דור תהפוכות המה בנים לא אמון בם', ואירא, ולא נתתי לו כיסי. אמרו לו, מפני מה לא הודעתנו. ויאמר להם, מפני שלא נתברר לי דבר זה, אלא עבר בלבי כמו ספק.

וילכו וישכרו בית, ויבקשו מכידור שילין עמהם, אולי יפייסו אותו ויתן להם קצת ממונם. ויבא אליהם בלילה, והוא אכל נזיד עדשים, ולא רחץ ידיו. ויסתכלו בידיו וראו בהן עדשים. ויקם אחד מהם, וילך לבית כידור, ויאמר לאשתו, אמר לי בעליך שתתני לי הכיסים שנתן לך ערב שבת, וזה לך האות, שאכלתם נזיד עדשים. ותכר האות, ותתן לו ממונם, ויבא אל חבריו שמח ויודיעם, וכידור לא ידע מאומה.

וישכימו בבקר וילכו לדרכם, וכידור לא ידע. ויבא כידור אל ביתו, ותגד לו אשתו, בא אלי איש אחד באות כך וכך, ונתתי לו הכיסים. ויקצוף מאד כידור עם אשתו, והוציא חרבו ויהרגה.

לפיכך הזהירנו מדרש רבה (במדבר כ) וז"ל, ליטול ידינו קודם אכילה ולאחר אכילה, ואמרו מים הראשונים האכילו בשר חזיר, ומים אחרונים הרנו את הנפש.

כי אמרו, כי איש אחד לא נטל ידיו קודם אכילה, והיתה לו סבה לאכול בשר החזיר, שהיה איש אחד מישראל בכפר אחת ועושה תבשילים לכל עוברי דרך ליהודים לבדם ולכותים לבדם. ויתארח בביתו יהודי כסיל, וישאל מה שיאכל, ולא נטל ידיו, ויחשוב בעל הבית כי כותי היה, וישם לפניו בשר החזיר ויאכל. ויהי אח"כ, ויספרו איש אל רעהו, עד שראה שהוא יהודי. וכל זה גרם לו מפני שזלזל בנטילת ידים.

והיו חכמים אחרי כן שואלים שם איש טוב לחנות בביתו, ולא היו נכנסין לשם. ופעם אחת באו לבית יהודי אחד, ושאלו מה שמו, ויאמר להם לבלה, ויאמרו 'לבלה נאופים' ולא רצו להכנס לביתו.

מעשי רבינו הקדוש ואנטונינוס

וכמה פעמים היו מדברים בכמו זה, כמו רבינו הקדוש עם אנטונינוס מלך יון.

אנטונינוס היה מכבד את רבינו הקדוש ולא היה סר מעצתו ימין ושמאל, והיה בא לביתו בסתר עם שני סריסים, והיה הורג את אחד בבואו, והב' בצאתו, שלא יגלו סודו לבני אדם. ויצו את רבינו הקדוש שלא ימצא אדם עמו בבואו לדבר אליו. ויהי היום ויבא אל ביתו, וימצא את רבי חנינא בן חמא יושב עמו. ויאמר לו, הלא צויתיך שלא אמצא עמך שום אדם. ויאמר לו רבינו הקדוש, אל תירא, כי אין זה כשאר בני אדם. ויאמר לו המלך לרבי חנינא, לך והבא לי הסירים אשר בפתח, וילך וימצאהו מתגולל בדם. ויאמר, מה אעשה אם אומר לו מצאתיו מת הרוג, אין משיבין על הקלקלה. ואם אלך לדרכי, אין מזלזלין במלכות. מה עשה כוון לבו ויתפלל לה' להקים הסריס, ויתן ה' בו רוח ויקם על

רגליו ויבא עמו למלך. ויאמר המלך, אמנם יש בכם אנשים יכולין להחיות מתים. אבל השמר לך, פן אמצאך עוד עם שום אדם בבואי לדבר אליך.
ונאמר עליו, שהיה אומר לרבינו הקדוש אשתטח לפניך. ויאמר חלילה, כי אתה ראוי לגדולה וכבוד. ויאמר לו המלך, מי יתן ואהיה תחת כפות רגלך לעה"ב, א"ל, אל תירא, שאתה תהיה מיורשי גן עדן והעולם הבא. א"ל המלך, הלא כתיב בתורתכם 'ולא יהיה שריד לבית עשו'. א"ל, העושה מעשה עשו, אבל אתה וחבירך לא. וכן אמרה הברייתא 'ולא יהיה שריד לבית עשו', יכול לכל, תלמוד לומר 'לבית עשו', העושה מעשה עשו. ויאמר לו, הלא אמר הנביא 'שמה אדום מלכיה' וגו'. ויאמר לו, 'מלכיה' ולא כל מלכיה, פרט לאנטונינוס [ובנו] אסוריוס (ע"ז יו"ד).
ויהי היום, ויאמר לרבינו הקדוש אני רוצה להמליך את אסוריוס בני, ואעשה חפשים לאנשי טבריא שנה אחת. ואין מנהגנו לעשות שני דברים בזמן אחד. מה עצה תתן לי.
ויקח רבינו הקדוש איש אחד, וירכיבהו על צוארי איש אחד, ויתן לרוכב צפור אחת, ויאמר לו שלח את הצפור. ויבן המלך עצתו, שרמז לו שימליך את בנו, ולצוותו לעשות חפשי לאנשי טבריה.
ויהי היום, ויאמר לו, גדולי מלכותי מתיעצים למרוד בי, מה אעשה. ויבא עמו לגן, ויכרות צנון א'. וכן כל יום ויום, היה כורת צנון א'. וידע המלך שרמז לו שיהרוג את המורדים עליו, בכל יום א', ושלא יהרגם בבת אחת, שלא ימרדו בו כל אנשי מלכותו.
ותהי לו בת אחת ושמה גירה, וישלח לרבינו הקדוש גרגירא, וישלח לו רבינו כוסברתא, וישלח לו המלך כרתי, וישלח לו רבינו הקדוש חסא. פירוש, בת המלך זינתה, ושם הזנות בלשון תרגום גר, על כן שלח לו גרגירא, שהוא ירק הנקראת בלשון ערב גרגיר, כלומר זינתה גירה. וישלח לו רבינו הקדוש גר לה, בלשון תרגום כוסברתא. כלומר, שחוט הבת, שתרגום זבח כוס, ותרגום בת ברתא. וישלח לו המלך הציר הנקרא בתרגום כרתי, ובלשון ערב כראת, כלומר אם אשחוט את בתי יכרת זרעי. וישלח לו רבינו הקדוש, חסא שהוא הזרת, כלומר, חוס וחמול עליה ולא תהרגנה.
וכשהיו שואלין את רבינו הקדוש מפני מה היה מדבר ברמיזה, אמר להם, 'כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר'.

מעשה בחסיד שהפקידו אצלו כור דגן, ושמרו כמה שנים

מעשה (ירושלמי דמאי פ"א ד"ר פ"ג) בשני בני אדם שרצו לצאת בדרך רחוקה, והיה להם כור דגן, ויפקידו אותו אצל חסיד אחד, והלכו לדרכם. והיתה השנה ההיא גשומה

וטלולה ומבורכת, ויירא האיש שיתעפש הדגן, ויזרע אותו בשדהו. והניח בו הקב"ה ברכה, ויאספו ממנו בימי הקציר כורים הרבה, ויניחוהו במשמר.
לשנים רבות, באו שנים האנשים אל עירם. וישאלו איש אל רעהו, לכה ונשאלה את האיש שהפקדנו אצלו החטים. ויאמר לו חבירו, מהיום כמה שנים כבר נרקבו ונעפשו, ויחרישו וישבו ימים, ולא דברו מאומה. ויהי היום ויעבור אחד מהם על החסיד, וישאלהו בעד כור דגן, ויאמר לו עשיתי ממנו כך וכך, לך אתה וחבירך, והביאו בהמות והוליכו שלכם. וילך אל חבירו ויודיעהו, ויבואו שניהם ויקחו דגנם, ויברכו את החסיד הזה 'ישראל אשר בך אתפאר'.

מעשה בבן שהוריש לו אביו אוהבים

מעשה בעשיר אחד שהיו לו עשרה בנים, וישבע שיתן יום פטירתו מאה מאה דינרין לבניו. לימים, יצא הממון מידו ולא נשאר לו כי אם תתק"ן דינרים. נתן התת"ק לט' בנים. ויאמר לו הקטן, מה אעשה אני, תניחני בלא פרוטה. ויאמר לו, אני נשבעתי לתת לכל אחד ואחד מכם מאה דינרין, ולא יכולתי לעבור על שבועתי, ונשארו לי חמשים דינרין, אקח מהם שלשים לתכריכין בשעת פטירתי, ואתן לך עשרים דינרין שנשארו לי, ולא חשבתי שיצא הממון מידי. ועתה יש לי עשרה חברים, אתנם לך, והם טובים לך מאלף דינרין. ויתן לו העשרים דינרין, ויצו את חביריו עליו, וימת האיש ויקבר.
וילכו תשעת בניו לסחורה איש לדרכו, וישאר הקטן נבוך דואג ונדהם, ולא ידע מה יעשה מן העשרים דינרין, שלא נשאר לו מהם כי אם דינר אחד. ויאמר, מה תועלת באהובים שהניח לי אבי, שאמר שהם טובים לי מאלף דינרין. ויקח עצה, ויביאם לביתו ויעש להם סעודה, ויאכלו וישתו עמו, ויאמרו איש אל רעהו, הנה פלוני שהחזיק באהבת אביו עמנו, ומבין כל אחיו אנו צריכים להחזיק באהבתו ולא להרפותו, ולגמלו חסד על מעשיו. ויתנו לו כל אחד מהן פרה מעוברת וממון.
ותלדנה הפרות, וימכור אותם, ויאסוף ממון הרבה. וישתדל בסחורה, ויברכהו ה', ויעשר יותר מאביו. ויאמר, אמת אמר אבי ז"ל כי האהובים לאדם שוים יותר מכל ממון שבעולם.
על כן חייב אדם להרבות אהובים ולשמרם ולכבדם. וכן אמר בן סירא, 'רבים יהיו דורשי שלומך, גלה סודך לאחד מיני אלף'.

מעשה ברבי מאיר ואשת האכסנאי

מעשה (עיין מדרש עשרת הדברות דבור ז') ברבי מאיר שהלך לבית המדרש לרגל, והיה לו אכסנאי שמו יהודה מטבריא, והיתה לו אשה טובה וצנועה, והיתה מכבדת אותו כהוגן בכל יום ויום יותר מבחור. והיה חונה בביתם תמיד רבי מאיר בכל שנה ושנה בלכתו לרגל ובשובו. ותמת אשת יהודה, וישא אשה אחרת.

ויקרבו ימי החג, ויצו את אשתו ויאמר לה, דעי כי חכם א' בא לביתי תמיד בלכתו לירושלים ובשובו. כשיבא, דעי איך תכבדי אותו, ותעמדי לפניו, ותתקני מאכל ומשתה, ושמו רבי מאיר. והשמרי מאד פן תתרשלי במצותי. ויבא רבי מאיר כמנהגו, ויקרא השער, ותצא האשה אליו, ולא הכירה, ויאמר לה, ואיה אשתו. אמרה לו, כבר מתה ונשא אותי, ואם אתה הוא רבי מאיר, בא ברוך ה' ואל תעמוד בחוץ, כי הוא צוני לאספך הבית ולכבדך כראוי. ויבא רבי מאיר, וישב עד הערב. ויבא יהודה, ויחבקהו וישקהו ויאכלו וישתו וישכרו, וישכבו במקומם. ותשכב אצלו תחת בעלה, והאיש לא ידע בשכבה ובקומה.

ויהי בבקר, ותקם ותקראם, ותתן להם מים, וירחצו פניהם. ויצא אישה לסחורתו, וישאר רבי מאיר בבית, ותשם לפניו יין ותשקהו, והיתה מצחקת לפניו בכל עת, ולא נשא עיניו אליה. ותוסף ותגע בו ותקרב אליו. ויאמר לה, סורי מעלי ואל תגע בי. ותאמר לו, מדוע תתרחק ממני ואתה שכבת עמי אמש, ועשית רצונך בי, ויאמר לה, אל תכזבי. ותאמר אליו, אמת היה הדבר, וגם ראיתי בגופך אות כך וכך במקום פלוני. ותגד לו סימנין שהיו בגופו.

כשמוע האיש את דבריה, נכנס בלבו ספקה, והאמין לה, וינס ויצא החוצה נגוע מוכה לבב ומר נפש. והוא בדרך נבהל כאיש בלא דעת היה יודע אנה ילך, וימצאהו כותי אחד בדרך, ויאמר לו, מה לך רבי מאיר. ויאמר לו, יצאו עלי לסטים וגזלו כל מה שהיה בידי, וילך האיש אל ביתו סר וזעף, ויאמר בלבו איך עשיתי הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים ואבדתי ממני כל מה שבעולם הבא.

וירא אותו חכם אחד מחביריו, ויאמר לו מדוע אתה ככה דל וחולה, וישביעהו להגיד לו האמת, ויספר לו כל אשר קרהו עם האשה. ויאמר לו, אל תירא שמא כשהיית ישן ראתה אותך ערום וראתה הסימנין אשר בגופך, כי לא קרבת אליה בדבר עבירה. ויתענה ימים רבים ויתפלל לה' לגלות לו סוד זה. ויאמרו לו בחלום הלילה, אל תירא מאיר, כי לא נפל ממך דבר חטא ולא עון, והאשה הרעה כזבה עליך, ולא תפחד, כי שכרך הרבה

מאד. וייקץ האיש שמח וטוב לב, וישב ללכת לרגל, ולא יסף עוד לסור לבית יהודה כל ימיו.

מעשה בתלמיד אחד שהרג את נפשו מפני חשד

מעשה בתלמיד אחד שהרג את נפשו מפני חשד, שחשדו אותו פעם אחת נכנס לבית הכסא והניח תפליו בחורין הסמוכין לרשות הרבים, ובאה זונה אחת ונטלתן והלכה לבית המדרש, ואמרה להם, ראו מה נתן לי פלוני באתנני. כשנודע הדבר להתלמיד עלה לראש הגג ונפל ומת. באותה שעה אמרו חז"ל, אסור שילך אדם ארבע אמות בלא תפילין עמו, ולא יניחם בחורין הסמוכין לרשות הרבים או לבית הכסא.

והחשוד בדבר שאין בו, שכרו הרבה מאד, כאשר אמר רבי יוסי, יהא חלקי עם מי שחושדין אותו בדבר שאין בו (שבת פ"ה).

אמר רב פפא, לדידי חשדי ולא הוה בי.

שיפסק החשד משום אימת מלך או שלטון לחשוד שכר. חוץ מן אם יהיו אורבים לו ושונאים, כאשר נאמר 'ויקנאו למשה במחנה', מלמד שכל אחד מהן קנא לאשתו מפני משה. התם משום שנאה הוא דעבידו.

מימרות מרבי יוסי

ואמר רבי יוסי, כל החושד בכשרים לוקה בגופו. ויש בגמרא דברים חשובים שאמר רבי יוסי, ואני רוצה לזכרם הנה.

אמר רבי יוסי יהא חלקי עם גומרי פסוקי דזמרה בכל יום, כלומר הזמירות שקורין קודם התפלה.

ואמר, יהא חלקי עם מתפלל תפלת מנחה עם דמדומי חמה. כלומר טרם בא השמש.

ואמר, יהא חלקי עם מתים מחולי מעים, לפי שרוב החסידים מתו בחולי מעים.

ואמר, יהא חלקי עם מתים בדרך מצוה.

ואמר, יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריא, ועם מוציאי שבת בציפורי, לפי שהיתה טבריא בגיא, והיו מכניסין את השבת מבעוד יום. והיתה ציפורי בהר, והיו מוציאין את השבת בלילה. ומפני זה נקרא שמה ציפורי, שהיתה כצפור בראש ההר.

ואמר, יהא חלקי עם יושבי בית המדרש, ולא ממעמידי בית המדרש. פי' מה שממהרין לבא לבית המדרש ולא מתאחרין כבר בא השמש נפסיק מלקרוא.

על כן אני נסים, לא אפסיק מלקרות במדרש עד שיאמר לי אחד מהתלמידים להפסיק, אלא א"כ שעת תפלה.

ואמר, יהא חלקי עם גבאי צדקה, ולא עם מחלקי צדקה, שמא לא יחלקו אותה כהוגן.
ואמר חכם אחד [=המשך דברי רבי יוסי], שהשתבח שלא הסתכל במילתו כל ימיו, ולא ראו קורות ביתו שפת חלוקו מרוב צניעותו וענוותנותו, ומעולם לא ספר על אדם והביט לאחריו, לפי שמספרי לשון הרע יביטו לאחוריהם שלא ישמעו רכילותם בני אדם. והמספר בשבחו של חבירו, רצונו שישמעו אותו כל בני אדם.
ואמר עוד, מעולם לא עברתי על דעת חבירי, ואם היו אומרים לי חבירי עלה לדוכן ופרוש את כפיך, הייתי פורש את כפי, אע"פ שאני מתחייב בנפשי, ולא אעבור על דעת חבירי.
וכן אמר רבי עקיבא כשהיה חבוש בבית האסורים, נכנסה שפחתו אליו בלחם ובמים ולא הניח אותה שר בית הסהר להביא אליו אלא מעט מים, ונטל בהן ידיו, ורצה למות בצמא, ונטל ידיו במים כדי שלא יעבור על דעת חביריו, ואמר מוטב שאמות בצמא ולא אעבור על דעת חבירי.
ואמרו, אם יקרא אותך חבירך חמור, נעור כחמור.
ואמר רבי אבא לרבי אבא מארי, מנלן המשל הזה, ויאמר, הגר שפחת שרי השיבה היא 'מפני שרי גברתי אנכי בורחת', על כן אל יזלזל אדם במשלים הקדמונים, לפי שיש להן עיקר מן התורה ומן דברי חכמים.
ואמרו שלא יתחבר אדם אלא עם הדומה לו, שנאמר, 'וילך עשו אל ישמעאל' וגו'. ונאמר 'ויתלקטו אל יפתח אנשים ריקים'. אמרו חכמים, 'עוף למינהו ישכון ובן אדם לדומה לו'. ואמרו, 'המחובר לטמא טמא והמחובר לטהור טהור'. ואמרו, 'לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב, אלא מפני שהוא מינו'. ואמרו, לעולם דבק אדם להקריב את חבירו בזמן שחברו חפץ בתקרובת, דאמר ליה רבא לרבי אבא בר מרי, מנא הדא מלתא דאמרי אינשי קריתיה לעמיתך דלא עני, דחי גודא רבא ושור עליה, דכתיב 'יען טהרתיך לא טהרת' וגו'.
ויהי איש אחד עשיר מעשירי ישראל, ושמו נתן דצוציתא (עיין שבת נו), ויאהב אשה בעולת בעל, ושמה חנה, והיה בעלה עני ביותר, והאשה הזאת היתה יפת תואר עד מאד, ויצר נתן להתחלות בעבור חנה. ונכנסו אליו רופאים, ואמרו לו, לא תוכל להרפא עד שתשכב עמה. ואמרו חכמי ישראל ימות ואל יעבור עבירה זאת. אמרו הרופאים תבא ותדבר עמו, אמרו חכמים לא יתכן. ויאריך חליו עד מאד.
ויהיו חובות הרבה לבעל חנה, ויתנוהו אל בית הסהר, כי לא היה לו מה ליתן לבעלי החובות. ואשתו היתה טווה ביום ובלילה, והיתה קונה לחם בדמי המטוה, והיתה מביאה לו לבית הסהר. ויהי ימים רבים בבית הסהר, ותקצר נפשו למות. ויהי היום,

ויאמר לאשתו, כל הפודה נפש אחת ממיתה, כאלו מקיים נפשות רבות, ואני קצתי בחיי בבית הסהר, חמלי עלי ולכי לנתן, ובקשי ממנו שילוה לך הממון, ותפדי נפשי ממות. ותאמר לו, הלא ידעת ולא שמעת שהוא חולה ונוטה למות בעבורי, ובכל יום ויום יבואו לי שלוחיו בממון הרבה, ואיני מקבלת מהם, ואומר להם שלא יראה פני לעולם, ואיך אלך אליו ללוות ממנו ממון, אם היה בך דעת לא היית אומר לי דבר כזה, שמא בהארך אסורך נשתממת ויצאת מדעתך. ותקצוף עליו, ותלך לביתה בחרי אף, ולא הלכה אליו ג' ימים. ויהי ביום הד', ותחמול עליו, ותאמר אלכה ואראנו בטרם ימות. ותלך האשה, ותמצאהו נוטה למות ויאמר לה הקב"ה יבקש המתי ממך, ויתפשך בעוני. אבל אני רואה שאת רוצה שאמות בכאן, ותנשאי לנתן לאשה. ותאמר לו גרש אותי ועזבני, ואלך אליו. ויאמר לה הלא זה דברי, שאת חפצה להנשא אליו. ותזעק בקול גדול, ותפול על פניה, ותאמר מי שמע כזאת מי ראה כאלה. האיש הזה אומר לי לכי ונאפי ותטמאי, והוציאני מבית הסתר. ויאמר לה בעלה, לכי מעלי ועזבני, עד שירחם הקב"ה עלי. ותלך לביתה ותחשוב בצרתה ובצרת בעלה, ותחמול עליו, ותברר לבבה, ותתפלל חנה ותאמר, אנא ה' הצילני והושיעני שלא אכשל בעבירה.

ותלך לבית נתן, ויראו אותה סריסיו, וימהרו להגיד לנתן, חנה עומדת בשער בחצר, ותאמר לו שפחתו, הנה הנה עומדת בחצר. ויאמר לה, גם את תהיה חפשית. ותבא אליו חנה. וישא עיניו, ויאמר לה, גברתי מה תרצי או מה שאלתך ותנתן לך, מה בקשתך ותעש. ותאמר, שאלתי ובקשתי, שתלוה לאישי כך וכך, שהוא חבוש בבית הסהר, ולך תהיה צדקה לפני ה'. ויצו את עבדיו להוציא את הממון, ויתן לה הפצה. ויאמר לה, הנה נא עשיתי רצונך, ואת יודעת שאני חולה מאד מאהבתך, ועתה עשי רצוני והחייני. ותאמר לו, הנה הנני בידך ותחת כנפיך, ואין לי פה להמרות את פיך. אבל, אודיעך שבאה לך שעה לקנות חיי העולם הבא, והזהר שלא תפסיד שכרך וטוב העולם בדבר מועט, ואל תאסרני על בעלי, וחשוב שהגעת לחפצך, ואל תאבד למעני טובה הרבה, ותשאר באשר יכלה, ויתם בחרטה, וחשוב בייסורי הקב"ה, ואל תעשה דבר שתתנחם באחריתך, וזו לך שעה קלה, ותמנע לקנות חיים ארוכים ושכר טוב בעולם הזה ובעולם הבא, שלא יוכל אדם להגיע לדבר זה אלא בעמל רב וביגיעה גדולה, ואתה יכול להגיע לרצון בוראך בשעה קלה, אם תשמע לעצתי ותגער ביצר שכלך וטוב לך.

ויהי כשמוע האיש את דבריה, ויגער ביצר הרע, ויקם ממטתו ויפול על פניו ארצה, ויתנפל לפני ה', ויתפלל להכניע יצרו לשבר תאותו ולהדריכו בדרך ישרה וטובה, ולסלוח עונותיו ולשוב בתשובה שלימה, ויענהו ה' ויעתר לו.

ויאמר נתן לחנה, ברוכה את לה', וברוך טעמך אשר כליתני היום הזה מבוא בדמים ועבירה, וידי הושיעה, לי לכי לשלום לביתך. ותלך האשה ותפדה את בעלה, ותוציאו מבית הסהר, ותגד לו את אשר עשתה, ולא האמין לה אישה כי חשד כי נתן בא אליה והיא העלימה

[כאן חסר דף בסריקה של היברובוקס]

יתגבר יצרו לעבירה יניחהו הקב"ה. על דרך בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו:

משל לאדם שהוא מוכר עטרן ושמן אפרסמון, וכשיבא אדם לקנות עטרן, יאמר לו המוכר קח כל צרכך, כדי שלא יגע בו, שהוא מסריח. וכשבא לקנות אפרסמון, אומר לו המתן ואעזור אותך במשקלו, כדי שיגיע בריחו, שהוא טוב עד מאד.

מוסר לאדם שירחיק מעבירות

ראו מה גדלו ועצמו ורבו רחמי יוצרנו עלינו, ששם לפנינו דרך החיים שיעזרנו להנצל מדינה של גיהנם. כמו שאמרו רז"ל בתלמוד, אמר חזקיה, מאי דכתיב ואף הסיתך מפי צר , וגומר. בא וראה, שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. אדם מסית את חבירו מדרך טובה לדרך רעה, שנאמר 'בני אם יפתוך חטאים אל תאבה', והקב"ה מסית את האדם מדרכי מיתה לדרך חיים, שנאמר 'ואף הסיתך מפי צר', מגיהנם שפיה צר. ושמא תאמר, כולה צר. ת"ל, 'העמיק הרחיב'. ושמא תאמר למלך לא הוכנה, ת"ל 'גם היא למלך הוכן'. ושמא תאמר, אין בה עצים, ת"ל 'ועצים הרבה'. ושמא תאמר זהו שכרה, ת"ל 'ונחת שלחנך מלא דשן'.

וכן הזהירנו שלמה המלך ע"ה לגעור בתאוה ובדבר ריק, ובישר לנו אחריתה, שאם היא מתוקה בראשונה, יש מרה באחרונה, שנאמר 'כי נופת תטופנה שפתי זרה וחלק משמן הכה, ואחריתה מרה כלענה' וגו'. 'אל תקרב אל פתח ביתה' וגו'. ואמרי', אוי לי מיצרי אוי לי מיוצרי.

לפיכך צריך אדם להזהר מן האויב הרע הזה, וישברהו ויכניעהו קודם שיגבר עליו ולא יוכל לו, ולא ישמע לו, בעבור שלא יבא לדברים הרבה. לפי שאחז"ל, יצר הרע דומה בתחלה לחוט של בוכיא, ולסוף דומה לעבות העגלה, שנאמר 'הוי מושכי העון בחבלי השוא, וכעבות העגלה חטאה'.

ואם יעשה אדם עבירה פעם ראשונה ושניה, יגדל עליו על כל פעם ופעם, כפי שאמרו, אבר קטן יש באדם, משביעו רעב מרעיבו שבע. וכמו הענין שבא ממעשה נתן זה שזכרנו לעיל, וכל הצרה שעברה עליו וכבש יצרו והכניע תאותו.

על כן אנחנו חייבין לשוב ליוצרנו ולעבוד אותו בלבב שלם, שאם לא היה קונה טובה אלא שינצל מן העבירה, די. על אחת כמה וכמה טובה כפולה מכופלת לו לעה"ב. ועוד היתה סבה לו ללמוד ולעסוק בתורה ולהגיע למעלה מחכמים וצדיקים וחסידים, והקרן קיימת לעולם הבא, כמה טובה סחורה שסחר וריוח שהרויח, והיאך לא יתאוה אדם לעשות מעשים טובים ומשובחים.

וחייב אדם לדעת, כי חטא אחד יאבר חכמת הצדיק וצדקתו, שנא' 'וחוטא אחד יאבד טובה הרבה', כלומר, חטא אחד יחידי שחטא, איבד ממנו טובה הרבה כפי מה שיש לו זכות.

יותר אומר, אפילו אם תהיינה זכיותיו שקולות כנגד עונותיו מחצה על מחצה, לא יירש ניהנם, לפי שהקב"ה אל רחום וחנון מטה כלפי חסד כנגד הזכיות שתכרענה את העונות, כמ"ש ב"ה 'רב חסד מטה כלפי חסד'. ואם יהיו עונותיו יותר מזכיותיו אפי' חטא אחד, יורש גהינם, וכפי שאמר, לעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב, עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות, שנאמר 'ואתם הדבקים בה' אלהיכם' וגומר. עשה חטא אחד, אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה, שנאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה.

ואמרו מה לו לאדם למאכל, שהוא מביאו למשפטים מרובין. מה לו לעושר שהוא מביאו לדאגות הרבה. וממלכות, שהוא גורם לבושה הרבה. ומהחטא, שהוא מאבד זכיות הרבה.

ואמרו, מה הנאה לאדם לסגל עונות, והם כאש לבגד נכנסין. וחטאת לגופו, שהם כאש לבגד וכחרב לצואר, וכחץ לכבד, וכרשת לרגלים, וכחשך לעינים, וכמרירות לנפש, וכשפלות לגדולה, וכקלון אחר כבוד. משל זה יאמר מהפסוק שנאמר 'היחתה איש אש בחיקו' וכו' וכל הענין כלו, עד 'יפלח חץ כבדו דרך רשעים כאפלה' עד 'ואחריתה מרה כלענה, כי שוחה עמוקה זונה'.

ואני נסים, לא פירשתי אלו הפירושים מעצמי, אבל פירשתים מאבא מרי הרא"ש זכרונו לברכה, וכשיתן המשכיל אל לבו ויברר את שכלו ובינתו ודעתו, ויחשוב בכל מה שזכרתי, לא יחטא במהרה. כמו שאחז"ל, כל אדם המתבייש, לא במהרה הוא חוטא.

ענין התשובה

ומפני שעלה בדעת הקב"ה כי יצר לב האדם רע מנעוריו לעבור עבירות, נתן בטחון טוב בתשובה, כי אם ישוב ימצא שערי סליחה פתוחים, כי ימינו פשוטה לקבל שבים אליו. אכן שתהיה התשובה בארבעה ענינים :

הענין הראשון, הוא שיסיר העבירה שבידו, שנאמר 'יעזוב רשע דרכו' וגו'. והירא ממנו, שהוא יכול להגיע לעבירה שהוא עושה אותה ונמנע ממנה, כמו שאחז"ל, היכי דמי בעל תשובה, אמר רב יהודה אמר רב, כל שבא דבר עבירה לידו פעם ראשונה ושניה וניצל ממנה. אמר רב יהודה, באותה אשה באותו מקום באותו פרק. ואין אומרי' שתבא העבירה לידו וניצל [וינצל?] ממנה, כי אדם שלא יעזוב העבירות שבידו וישוב אינו מועיל לו תשובתו, ודומה למי שטובל ושרץ בידו, אפילו יטבול בכל המים שבעולם אינו נטהר, עד שישליך אותו מידו, ואמרו חז"ל בדבר הזה משלים, ופירש אותם רבינו סעדיה. ואין מקום להאריך בפירושם.

הענין הב', שיתנחם ויתחרט על העבירות שעשה. שנאמר, 'כי אחרי שובי נחמתי'. ואחז"ל, כל העושה דבר עבירה ומתחרט בו, מוחלין לו עליו. ואל ימנע אדם לשוב לאל בכל לבו, ואפילו עבר עבירות הרבה, ולא יתייאש מרחמי שמים, כי התשובה מביאה אותו לידי סליחה וכפרה.

כאשר (ע"ז י"ד) נאמר על אלעזר בן דורדיא, שעבד ע"ג כל ימיו, ולא הניח זונה שלא בא עליה, ולא עבירה שלא עשה אותה, כי הלך כל ימיו במעשים רעים ובעונות ובפשעים עצומים, ולבסוף נתחרט מאד, והתנחם ושב בתשובה שלמה, וישם ראשו בין ברכיו, ויבכה בכי גדול, עד שיצתה נשמתו, ויצתה בת קול ואמרה, ר"א בן דורדיא נתקבל בתשובה שלימה, והרי הוא בן העולם הבא. וכן אמרו, יש קונה עולמו בשעה אחת, ויש קונה עולמו בשבעים שנה, ושניהם בתשובה. ואמרו, לא דיים שמקבלין אותם בתשובה אלא שקורין אותו רבי.

והענין הג', שיקבל שלא יחזור לעבירה שעבר, שנאמר 'אשור לא יושיענו' וגומר. כלומר, קבלו עליכם שלא תחזרו לעבירות שבידכם, ואל תבטחו על מלך אשור שיושיעכם ויצילכם, אז תקובל תשובתכם, כמו שנאמר 'ארפא משובתם אהבם נדבה' וגו'. ואמרו, אם לא יקבל שלא יחזור לעבירה, ויבטח שאם יחטא ישוב בתשובה אחרת, לא תקובל תשובתו, כמו שאמרו במשנה, האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ואם אמר אחטא ויום הכפורים מכפר, אין יום הכפורים מכפר. ואמרו, אגב שאני, כלומר

שלא יכפר לו יום הכפורים כשעבר עבירה, כי הנה יום הכפורים קרוב, אותה העבירה לא תכופר לו.
ואמר בן סירא, 'ובסליחה אל תבטח להוסיף עון על עון, ותאמר ורחמיו רבים, לרב עונותי יסלח לי ורחמיו רבים, ואף עמו ועל רשעים ינוח עוזו'.
אבל אם קבל שלא יחזור לעבירה שעבר, ואחר כך עבר ושב תשובה אחרת, תקובל תשובתו, לפי שהיתה התשובה, ואחר כך גבר יצרו ועבר, ושב אפילו פעמים הרבה, תשובתו מקובלת, ויסלח לו הקב"ה ראשון ראשון, כשהיתה תשובתו שלימה בארבעה עניינים מן התשובה, לפי שלא היה בלבו לחזור לעבירה שעבר.
והענין הד', לבקש מהקדוש ברוך הוא סליחה וכפרה, לכפר לו על עונותיו שעשה, שנאמר 'קחו עמכם דברים ושובו' וגו'. וצריך שיתודה חטאתיו לפני הקדוש ברוך הוא, ויכניע וישפיל רוחו לפניו, כמו שמצינו בנביאים כי כן עשו, מהם היו אומרים 'וסלחת לעונינו ולחטאתינו', ומהם שאמרו 'חטאנו עם אבותינו', ומהם מי שאמר 'אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך'. לפיכך תקנו לנו רז"ל הוידוי.
וכשתהיה התשובה על ארבעה ענינים שאמרנו תקובל קבלה גמורה, וימצא סליחה וכפרה השב לאל, ויהיה שכרו מרובה.

גדולים בעלי תשובה - ושני משלים לזה

ואל יחשוב בעל התשובה שאין מעלתו גדולה לעולם הבא, כי גדולה היא ונכבדת יותר ממעלת הצדיקים, שכך אמרו חז"ל, במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד, לפי שהצדיק לא נתעסק בהבל ולמד תורה כל ימיו, ואינו יודע לעשות רע. אבל בעל תשובה שהתעדן בתפנוקי עבירה והלך בדרכי לבו ותאותו ויט שכמו לסבול עול המצות שהוא קשה עליו, אז יהיה ראוי לשכר.
משל לבעלי כפרים שיאכלו לחם שעורים, ופעמים בלא תבשיל, ויתערב בפיהם כדבש. אם היה הקב"ה מצוה עלינו לאכול שעורים, הלא יהיה שכר העשירים שלא אכלוהו מעולם גדול פלא יותר מהאוכלים אותו כל ימיהם.
ארז"ל ב' משלים בדבר הזה :
המשל הראשון, לאדם שקנה שתי פרות וגדל אותן, והאכילן והשקן לשובע, וילמדן לעמוד באבוסיהן בלילה, ולא היו זזין ממקומן. ויהי היום, ותברח האחת אל השדה, וחברתה לא זזה ממקומה. וידאג עליה האיש וידהם. ולקץ ימים אחר שנתיאש ממנה,

חזרה לאבוסה ולמקומה, ושמח האיש בה, ויוסף בלילה לתת לה לאכול, ותהי בעיניו חביבה מהראשונה, לפי שחזרה אליו והוא מיואש ממנה.
והמשל השני, לאדם שנטע שני אילנות, האחד נתן פריו, והשני לא נתן כלום, ויכאב לב האיש על שלא נתן פריו ונתיאש ממנו. לימים, נתן פרי, וישמח האיש באילן השני יותר מהראשון. וכן היא מעלת בעלי התשובה בעולם הבא.
ואחז"ל (יומא פ"ח), גדולה תשובה שהיא מביאה רפואות בעולם, שנאמר 'שובו בנים שובבים' וגו'.
ואמרו, גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר, 'שובה ישראל עד ה' אלהיך', עד ועד בכלל.
ואמרו, גדולה תשובה שבשביל יחיד שעושה תשובה הקדוש ברוך הוא מוחל לכל העולם כלו, שנאמר 'ארפא משובתם וגו' כי שב אפי ממנו', ארפא משובתם של העולם כלו.
וידוע ג"כ שתקובל התשובה מאדם אפילו שעה אחת קודם מיתתו, ומפני שלא ידע האדם שעת מותו, חייב לשוב כל יום, שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו של אדם בתשובה, שנאמר 'בשוב רשע מרעתו ועשה משפט וצדקה, את נפשו הוא יחיה'. ראה כמה גדול חסד של הקדוש ברוך הוא, שלא ברא החולי עד שברא הרפואות. כמו שאחז"ל, שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, ואחת מהן תשובה, שנאמר 'בטרם הרים יולדו תשב אנוש עד דכא, ותאמר שובו בני אדם'.
הקדוש ברוך הוא ישימנו מן הזוכים לגן עדן, כמו שאמר דוד עליו השלום, 'תודיעני אורח חיים' וגו'. ולולי שהייתי מאריך הייתי זוכר מעלת הצדיקים ובעלי תשובה לעולם הבא, וכן משפט הרשעים בגיהנם, כמו שארז"ל בתלמוד. **ואולי אזכרהו בספר אחר**.

אשוב לענין הספר :

מעשה העני שהעשיר מאתרוגים

מעשה (מדרש ויקרא ל"ז) בשני אחים, האחד היה אוהב עשות צדקה וחסד והיה עני, והשני היה הפך זה, והיה עשיר גדול. ויהי יום הושענא רבה, אמרה לו אשתו של העני, קח זוזים אלו, וקנה לבניך מאומה לחג. ויקח מידה וילך, ויהי הוא הולך, עד שפגעו בו גבאי צדקה, אמרו לו, אולי נמצא בידיך שתתן לצדקה, ויתן להם כל הזוזים שבידו. וכשראה שלא היה לו מה שיביא לבניו, הלך לבית הכנסת ואסף אתרוגים ממה

שהשליכו הנערים אחר הושענא רבא, וימלא מהם כנפי כסותו, וילך לשפת הנהר, וימצא אניה באה למדינת המלך שהיתה קרובה, ויבא בה, וילך אל המדינה.
והיה המלך ההוא כואב וחולה מבטנו, ויאמרו לו בחלום הלילה, דע שלא תרפא אלא באתרוגין של מצוה של היהודים. ויצו המלך לבקש האתרוגים.
ויהי המה הולכים הלוך ויפגעו את האיש ההוא, ויאמרו לו, מה בידך, אמר להם, אין בידי דבר שיאות לכם. ויחפשו אותו, ויראו האתרוגין, ויוליכוהו אל המלך. ויאכל מן האתרוגים, וירפא מיד. ויצו המלך לתת לו זוזים במשקל האתרוגים שהביא.
ויאמר לו המלך, שאל עוד מה אעשה לך. ויאמר לו, צוה שיחזרוני למקומי ויצאו בני העיר לקראתי. ויצו המלך להעשות כן, ויצאו בני העיר לקראתו. ויצא אחיו העשיר גם הוא באניה קטן, ויבא בו, ויהפך האניה ויטבע ומת. ולא היה לו בן ולא בת. ויבא האיש הזה אל ביתו בכבוד גדול, ויירש ממון אחיו. ויתחבר ממון אל ממון. ויגד לאשתו את כל אשר קרהו, ויוסף לעשות צדקה רבה, ויהי עשיר גדול כל ימיו.

מעשה אלעזר איש בכוביא

וכן אלעזר איש בכוביא [1] היה עושה צדקות רבות, וכשהיה פוגע בגבאי צדקה, היה נותן להם כל מה שבידו, עד שהיו בורחים ממנו כשרואים אותו מרחוק.
ויהי היום, ויצא לקנות נדוניא לבתו להשיאה לבעלה. וירא אותם מרחוק, ויקרב אליהם קודם שיראו אותו. ויאמר להם, אשביעכם בהשם יתעלה ויתברך, שתאמרו לי למי תאספו צדקה? ויאמרו לו, יתומה ויתום זיווגנו אותם, ואנו רוצים לקנות נדוניא. ויתן להם כל הנמצא בידו, ויאמר, טוב להשיא היתומה הזאת מבתי. ולא נשאר לו כי אם זוז אחד, שהיה קשור בכנף כסותו. הלך וקנה בו קמח, ויבא אל ביתו, וישם אותו במקום שהוא משים בו הקמח, וילך לשוק.
ותאמר אשתו לבתה, מה הביא אביך מן השוק, ותגד לה אשר הביא. ותקם לראות, ותמצא ששם הקב"ה ברכה, והיה בו קמח בלא שיעור, ולא יוכל אדם להכחיש פלא זה, כי אין לה' מעצור, כי כן נתן ברכה בכד הקמח לאלמנה הצרפית שאכלה היא ובנה ואליהו, עד שנתן ה' גשם בארץ. ויהי בערב, ותאמר לבעלה, ראה מה נתן לך הקב"ה. ויאמר לה, לצדקה יהי' זאת, תקחי חלקך ממנו כאחד עניי ישראל, ויחיו ממנו הם ומקצת עניים.

[1] שני הספורים האלה נשמטו מדפוס זאלקאווי, ומצאתים בדפוס אמשטרדם תק"ץ, באוצר הספרים של הגאון רש"ש נ"י מווילנא. המ"ל

מעשה אבא יודן

היה אבא יודן (ירושלמי הוריות פ' בתרא, מדרש ויק"ר פ"ה, דברים רבא פ"ד, ע"ש) עושה צדקה גדולה מאד, וכשהי' רואה גבאי צדקה היה רודף אחריהם ונותן להם כל הנמצא בידו, והיה עשיר גדול, עד שנתרושש ולא נשאר לו כלום, כי אם שדה ופרה אחת, והיה מתפרנס ממנה.

ויהי היום, וילכו ר' אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא לאסוף צדקה לעניים, וכשראה אותם ר' יודן, בא אל ביתו,, ונשתנו פניו ויבכה. ויאמר לאשתו, מה אעשה, הנה חכמים הולכים לאסוף צדקה, ואין לי מה ליתן להם? ותאמר לו, מכור חצי השדה, ותן להם. ויעש כן.

ויהי יום אחד חורש בפרתו, ותפל ותשבר רגלה במטמון אחד של ממון הרבה מאד, ויאמר, לטובתי נשברה רגל פרתי. והיה עשיר גדול כל ימיו.

וראה גמול שנמל לו הקב"ה לחסידים אלו.

אמר (עיין ילקוט רות רמז תר"ז בשנוי קצת) חכם אחד מחכמי ישראל, היה איש אחד מארץ ישראל גנן, והיו לו אשה ובנים, והיה עני ביותר כל ימיו. ויהי יום אחד, ואקום ללכת לבבל, והלכתי ואשב שם ימים רבים, ובאתי אל ביתו כמנהגי, והוא בעוני הנזכר, ואשוב לארץ ישראל, וחזרתי על ביתו, ומצאתיו עשיר גדול בעונג גדול ובכבוד.

ואשאל אותו, במה זכית לעושר הזה, ויאמר לי, אני הייתי כאשר עזבתני עובד הגן ולוקט ירקות ומוכר ומפרנס נפשי ונפשות ביתי. ויהי היום, ואני הייתי עובר הגן, ויבא אלי איש אחד יפה תאר ויפה מראה, ויאמר לי דע שתהיה בעולם הזה שבע שנים בעושר ובכבוד, ועתה בחר לך אם תרצה שתהיין השנים האלו עכשיו, או לעת זקנתך. ואחשוב, שמא מכשף הוא, והיה אומר לי, בעבור שאתן לו כלום. אמרתי לו, אין בידי מאומה מה שאתן לך, לך לשלום.

וישכם ממחרת, וידבר אלי כדבר הזה כאשר אמר לי אתמול, ואשיב לו דבר כדבר הראשון.

ויבא אלי יום שלישי, וידבר אלי כזאת. ואמרתי לו, מה לך תשבית אותי ממלאכתי, ואני בצער גדול, ויש לי עוללים ויונקים קטנים מצפים פרנסה מידי, עשה טוב ועזבני והרפני, ולא תחטא עלי ועליהם.

ויאמר לי, כבר אמרתי לך שלש פעמים אם תשמע לעצתי הודיעני מה תבחר למען ייטב לך, ואיני מבקש ממך שכר. כשמעי הדבר הזה, אמרתי לו, אדני, עשה חסד עמי, ואקח עצה עם אשתי ומחר אעשה כדבריך. ויאמר לי, אמתין לך עד הבוקר. ואלך לביתי בערב, ואספר לאשתי כל הדברים האלה, ותאמר לי, טוב הקרוב מהרחוק. אמרתי לה, הלא

יהיה לי יותר טוב לעת זקנתי, בשלא אוכל לעבוד, ולא לעמול. אמרה לי, אדני שמעני, קח עצתי וקח הטובה מיד ואל תאחר, כי אל דעות ה', ולו נתכנו עלילות, וסבות הוא יסבב לך לעת זקנתך, שלא תעמול ולא תחסר כל.

ויהי ממחרת, ואשכים לגן, והנה האיש בא, ויאמר לי, מה עצתך ומה שאלתך, ואמרתי לו טוב הדבר הקרוב מן הרחוק. ויאמר לי, לך לביתך ועזוב מלאכתך, כי הקב"ה העשירך עושר גדול.

ואשוב מיד, ואני מהרהר בדרך ואומר, עזבתי מלאכתי ואלך לביתי בלא כלום, ואיני יודע אם דבריו אמת אם לאו. ותצא אשתי לקראתי, ותאמר לי בא וראה חסד בוראנו וטובו, ואבא אל ביתי, ואמצא מטמון גדול, ואברך את ה' אלהי על החסד שגמלנו. ותאמר לי אשתי, קח עתה עצתי ותועיל לך. ואמרתי לה, כל אשר תאמרי אלי אעשה. וכאשר שמעתי בראשונה, כן אשמע באחרונה.

ותאמר לי, לך לשוק, וקנה לנו סופר מהיר, ויכתוב כל הצדקה שניתן לעניים. ואלך ואקנה העבד כדבריה. ונשים בידו הממון, ותצוהו לעשות צדקה לעניים, לכל אחד ואחד כראוי לו, ומה שהיה רגיל לרכוב בהמה או לקנות לו עבד לרוץ לפניו, ולכתוב הכל בין רב למעט. ונעש כן אני ואשתי. ולא היינו עושים מלאכה, אלא משכימים ומעריבים לבית הכנסת, והולכין לדבר מצוה, ואוכלים ושותים ומתענגים עד תום שבע שנים. ויהי בלילה ההוא, ויבאו עלי גנבים, ולקחו כל מה שהיה לנו, ולא הניחו כלום, עד הנזמים שבאזני אשתי, ואמרתי לה, הלא אמרתי לך להניח העושר לימי הזקנה, עתה מה אעשה, ובני אדם יודעים עשרנו, ואני זקנתי ושבתי ולא אוכל לעמול כבראשונה.

ותאמר לי אשתי אל תירא ואל תפחד, הוציא כתבי החשבון של הצדקות, ואוציא אותם ואחשוב אותם, ואמצא חשבון גדול. ותתענה האשה שלשה ימים ותתפלל, ותאמר, רבון כל העולמים, אמר שלמה המלך עבדך, 'מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו', ואתה רבון העולמים נאמן וישר, תן לנו מה שהלויתיך.

ויהי בלילה, וארא בחלום האיש הבא אלי לגן, ושדבר לי כל הטובה הבאה אלי, ויאמר לי, שמע הקב"ה תפלת אשתך, הוא יגמלך עושר וכבוד בעולם הזה, שתחיה חיים טובים בלא צער, ותהיה הקרן קיימת לך לעולם הבא. ולך וחפור במקום פלוני ותמצא מטמון גדול.

ואיקץ ואספר לאשתי החלום, ואקום ואחפור ואמצא ממון רב, ואני מתפרנס בכבוד כאשר אתה רואה, והולך בדרך מצוה. ויש לי שיספיק עד יום מותי. ואברך את ה' המוריש והמעשיר, ואודה אותו על חסדיו ונעמו וגמולות לידידיו ולירא שמו.

מעשה ברבי עקיבא שלימד את בן הרשע תורה

מעשה שהיה (תנא דב"א) ברבי עקיבא, שהיה מהלך בדרך בבית הקברות, ופגע באדם אחד שהיה ערום ושחור כפחם, והיה טעון על כתפו משאוי עצים, והיה רץ בהם כסוס, כשהיה רץ, גזר עליו רבי עקיבא והעמידו, אמר לו מה לאותו האיש לעשות עבודה קשה כזו, ואם עבד אתה ואדוניך בא עליך בעקיפין, אני מעשיר אותך.

אמר לו, בבקשה ממך, אל תעכבני, שמא ירגזו בי הממונים עלי. אמר לו, מה זו ומה מעשיך. אמר לו, אותו האיש מת הוא, ובכל יום ויום שולחים אותו לחטוב עצים. אמר לו, בני מה היתה מלאכתך בעולם שבאת הימנו. אמר לו, עשיר ודיין הייתי, והייתי מראשי העם, והייתי נושא פנים לעשירים, והורג לעניים. אמר לו, כלום שמעת מאותם הממונים עליך לפורענות זו דבר שיש בו תקנה. א"ל, בבקשה ממך אל תעכבני, שמא ירגזו עלי בעלי פורענות, שאותו האיש אין לו תקנה, אלא שמעתי מהם דבר שאינו יכול להיות, שאלמלא היה לעני זה בן שהוא עומד בקהל ואומר ברכו את ה' המבורך והן עונין אחריו אמן יהא שמיה רבא מברך, מיד מתירין אותי מן הפורענות.

ואותו האיש לא הניח בן מעולם, ועזב אשתו מעוברת, ואינו יודע אם ילדה זכר. ואם ילדה זכר, מי מלמדו תורה. שאין לאותו האיש אוהב בעולם. באותה שעה, קבל עליו ר"ע לילך ולחפש אם ילדה לו בן זכר, כדי שילמדנו תורה ויעמוד לפני הצבור. א"ל, מה שמך. א"ל, עקיבא. ושם אשתך, שושנבוז. ושם עירך, א"ל לודקיא. מיד נצטער רבי עקיבא צער גדול, והלך ושאל עליו. כיון שבא לאותו מקום, שאל עליו. אמרו לו, ישתחקו עצמותיו של אותו האיש. שאל על בנו, אמרו לו, הוא ערל, אפילו במצות מילה לא עסק בה.

לקח אותו ר' עקיבא, ומל אותו, והושיבו לפניו, ולא היה מקבל דברי תורה. עד שעמד מ' יום בתענית. יצתה בת קול ואמרה לרבי עקיבא, על זה אתה מתענה. אמר לפניו רבונו של עולם, והלא לפניך ערכתי אותו. מיד פתח הקדוש ברוך הוא את לבו, ולמד תורה וקריאת שמע וברכת המזון, והעמידו לפני הקהל, ואמר ברכו את ה' המבורך, והם עונין אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד. באותה שעה התירו את המת מן הפורעניות. מיד בא לרבי עקיבא בחלום. ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור.

משפט שלמה, בו גילה בחכמתו מיהו הגנב

מעשה היה בימי שלמה, בג' בני אדם, שהיו הולכים בדרך בערב שבת, אמרו זה לזה, נלך ונטמין הממון הזה, הלכו והטמינוהו. מיד הלך אחד וגנבו.

במוצאי שבת בקשו ללכת לדרכם, והלכו לאותו מקום שהטמינו בו אותו הממון, ולא מצאו שם כלום. זה אומר אתה גנבתו, וזה אומר אתה גנבתו. והלכו לדין לפני שלמה, ויספרו לו את כל המעשה. כיון ששמע המלך את דבריהם, היה מצטער, אמר, אם איני דן להם את הדין, יאמרו ישראל, חכמה נסתלקה ממני.

מה עשה, ישב וחקר בחכמתו ובתבונתו להחזיר להם תשובה, ללכוד אותם בנכליהם. חשב שלמה בדבריהם ואמר, מה אעשה, אם אני מטיל שבועה ביניהם, נמצאו השנים נשבעים בחנם והאחד לשקר. אמר, לבקר משפט. למחר, באו לפניו. התחיל ואמר להם, אתם בעלי סחורה, חכמים ומשפטים יש עמכם. אמרו לי דבר אחד, ובמעשה שאירע לי, בתינוק ותינוקת שהיו עומדים בבית אחד ואהבו זה את זה. אמר תינוק לתינוקת, השבעי לי שאם ארסתיך מוטב, ואם לאו, כל אדם שיארס אותך אל תשמעי לו, כי אם ברשותי. נשבעו זה לזה.

לימים, נתארסה התינוקת לאדם אחר. כשרצה בעלה לשכב עמה לילה הראשונה, אמרה לו איני שומעת לך, עד שתלך אצל פלוני ותטול ממנו רשות שכך וכך נשבעתי לו. מה עשה הבעל, נטל עמו כסף וזהב לפתות בו את האיש, והלכו אצלו. כיון שבאו לו, אמרה לו, הריני עומדת בשבועתי שנשבעתי לך, אם רצונך, קח זה הממון ופטרני משבועתי. אמר לה, הואיל ועמדת בשבועתך, תהא מותרת לבעליך, לכי ושמחי בחלקך.

כשהיו חוזרים לביתם פגע בהם זקן אחד ליסטים, נטל הממון והנערה. אמרה לו, בחייך, הניחני ואלך עם בעלי, שכך וכך אירע לי, ואותו האיש שהוא בחור לא נגע בי וכבש את יצרו, ואתה זקן על אחת כמה וכמה. כיון ששמע הזקן כך, נשא ק"ו בעצמו, והניחה לבעלה, והחזיר לו כל הממון והלכה עם בעלה.

ועכשיו, אמרו לי מי זה מהם משובח מכלם. פתח אחד ואמר, משבח אני את הבעל שכבש את יצרו בגלל שבועה שעשתה אשתו. פתח השני ואמר, משבח אני את הנערה שעמדה בשבועתה. פתח הג' ואמר, משבח אני את שניהם, אבל הבחור היה שוטה שלא רצה לקחת הממון שרצו ליתן לו.

כיון ששמע שלמה כך, אמר, ומה אתה שלא היית בדבר הרהרת כך לאמר, הבחור היה שוטה שלא רצו ליקח הממון שרצו ליתן לו, ממון שיש בידך על אחת כמה וכמה. מיד נתפתה והודה לפני המלך הממון, ויראו כי חכמת האלהים בקרבו לעשות משפט.

לכך לא יפשוט אדם בגניבה, שזה על שגנב ממון לא רווח ממון אלא חרפה, ושוכן בשמי מרומים החוקר לב ומבין כל נסתר משים לפרהסיא כל סתרי רשעים העושים במסתרים.

מעשה בריב"ל שנכנס לגן עדן בחייו

אמרו חז"ל (כתובות קד), שר"י בן לוי צדיק גמור היה, וכשהגיע זמנו ליפטר מן העולם, אמר הקדוש ברוך הוא למלאך המות, עשה לו כל מה שיבקש ממך. הלך אצלו, ואמר לו, הגיע זמנך ליפטר מן העולם, אלא כל דבר שאתה מבקש ממני אעשה לך. כששמע רבי יהושע כך, אמר לו, מבקש אני ממך שתראני מקומי בגן עדן. אמר לו, לך עמי ואראנו לך. א"ל רבי יהושע, תן לי החרב שלך שלא תבהילני בו. מיד נתן לו החרב, והלכו שניהם עד שבאו אצל חומות גן עדן. וכשבאו אצל חומות גן עדן חוץ לחומה, לקח מלאך המות את רבי יהושע, והגביהו והניחו על חומת גן עדן. א"ל, ראה מקומך בגן. קפץ ר"י בן לוי מן החומה, ונפל בגן עדן, ואחז מלאך בכנף מעילו. א"ל, צא משם. נשבע רבי יהושע בשם שאינו יוצא משם. ולא היה רשות למלאך ליכנס שם. אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, ראה מה עשה בן לוי בזרוע, נטל חלקו בגן עדן. א"ל הקב"ה, לכו ובדקו אם נשבע קודם לכן והיה מפר שבועתו, אף הוא יפיר. ויצאו ובדקו ואמרו, מימיו לא עבר שבועתו. אמר להם הקב"ה, אם כן לא יצא משם.

כיון שראה מלאך המות שלא יכול להוציאו, א"ל, תן לי החרב. ולא היה רוצה רבי יהושע ליתן לו. עד שיצאה בת קול ואמרה, תן לו הסכין שצריכה לבריות. א"ל רבי יהושע, השבע לי שלא תראה אותה לבריות בשעה שאתה נוטל נשמתו של אדם. שבתחלה, בכל מקום שהיה מוצאו שוחטו בפני הכל, ואפילו בחיק אמו. ובאותה שעה נשבע לו ונתנה לו. והתחיל אליהו מכריז לפני רבי יהושע ואומר לצדיקים, פנו מקום לבר לואי. הלך ומצאו רבי שמעון בן יוחאי שהיה יושב על י"ג קינוכין של צדיקים. אמר לו, את בר לואי. א"ל, אין. א"ל, ראית הקשת מימיך. אמר ליה אין. א"ל, א"כ אין אתה בר לואי. ולא היה הדבר כך, כי לא נראתה הקשת בימיו. ולמה א"ל שנראתה, כדי שלא יחזיק טובה לעצמו. ולמה שאלו בקשת, מפני שהוא אות ברית בין הקב"ה ובין הארץ, וכל זמן שנראית הקשת הקדוש ברוך מרחם על עולמו, וכל זמן שיש צדיק בעולם אין העולם צריך קשת, שבשביל צדיק אחד העולם עומד, שנאמר וצדיק יסוד עולם, לפיכך שאלו על הקשת.

הלך מלאך המות לרבן גמליאל ואמר לו, כך וכך עשה לי ריב"ל. אמר לו רבן גמליאל, יפה עשה לך, אלא בא ואשלחך אליו, ואמור לו בבקשה ממך, שתחפש בגן עדן כלו, וגיהנם ואוצרותיהם, וכתוב אותם, ותשלח אותם אלי, אם יש כותים בגן עדן ומבני ישראל בניהנם. הלך מלאך המות, ואמר לו רבי יהושע כך אעשה.

הלך רבי יהושע וחפש בגן עדן כלו, וראה הכל והטוב הצפון לצדיקים לעולם הבא. ועבר על פתחי גיהנם, וראה כל מה שיש בו. ואח"כ חזר רבי יהושע בן לוי לגן העדן, וכתב הדברים, ושלח אותם לרבן גמליאל ולזקני ישראל, והודיעם כל מה שראה בגן עדן ובגיהנם.

המקום ברחמיו יצילנו מדינה של גיהנם ויתן לנו חלק לעולם הבא עם הצדיקים והחסידים אמן.